

HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

LE MAIRE FRANCIA—KURUC BRIGADÉROS EMLÉKIRATA II. RÁKÓCZI FERENCHEZ 1706 ELEJÉN

I.

BEVEZETÉS

II. Rákóczi Ferenc francia diplomáciai kapcsolatainak okmányaiban dolgozva, az Országos Levéltár Rákóczi-Aspremont levéltárában egy, hadtörténeti szempontból rendkívül érdekes emlékiratra bukkantam. Az emlékiratot tudomásom szerint eddig még senki sem használta fel és nyilvánosságra sem hozta. *Le Maire* francia-kuruc hadmérnök, brigadéros, Rákóczi főhadiszállásán a Fejedelem környezetében nemcsak hadiműszaki, de hadászati és harcászati kérdésekben is megbízható kitűnő szaktanácsadója volt. Rákóczi őt 1705 telén úglátszik megbízta, hogy szemlélje meg az ország nyugati felén lévő hadszíntereket, várak állapotát, tájékozódjék a közelmúltban lefolyt harcokról, a kuruc hadi nép hangulatáról, életéről és tegyen minderről neki részletes jelentést. Ezt a 22 oldalból álló, franciául írt emlékiratot kívánom magyar nyelvre átültetve ebben a közleményemben bemutatni, hogy a Rákóczi-szabadságharc háborús részleteivel később is foglalkozó hadtörténészek ehhez az elkerülhetetlenül szükséges forrásanyaghoz így könnyen hozzáérhessenek.

II. Rákóczi Ferenc hadseregében a kurucok oldalán harcoló francia tisztek és csapatok szereplését már eléggé részletesen ismerjük.¹ Tudjuk, hogy XIV. Lajos francia király engedélyével nemcsak tisztek vettek részt a kuruc háborúban, hanem zártrendű csapatkötelékek is. A kurucok iratanyagából mintegy 80—86 francia tiszt nevét sikerült kihámoznom, akik Rákóczi zsoldjában különböző rendfokozatban és beosztásban szolgáltak. Két francia gránátos gyalogezred — kb. 400—400 fővel —, Fierville és Bonafous ezredesek alatt, egy-két francia század a Fejedelem udvari lovasgránátos ezredében báró Vissenacque ezredes alatt, végül 1—2 francia század a Charrière ezredes parancsa alatt álló idegen lovas zsoldosezred kötelékében szerepelnek a Fejedelem közvetlen parancsa

¹ *Árpád Markó*: Les soldats français dans la guerre d'indépendance du Prince François II. Rákóczi 1703—1711 Paris Revue des Etudes Hongroises. Tome VII. Magyarul rövidebben: Francia katonák II. Rákóczi Ferenc seregében, Magyar Katonai Szemle, 1934. 200—213. o.

alatt álló udvari hadak hadrendjében. Összesen mintegy 1000—1500 francia katona harcolt a kuruc haderő kötelékében.

Legnagyobb nyereség volt Rákóczi számára az, hogy XIV. Lajos az ő kérésére, főleg műszaki és tüzérszakembereket, magasabrangú hadmérnöktiszteket küldött hozzá, mert a kuruc haderőnek ezekre volt leginkább szüksége. A török hódoltság utáni korszak magyar katonaságában ezeket a fegyvernemeket kevésbé kedvelték. Rákóczi azért azt szerette volna, hogyha ezek a tisztek az arra hajlamos kuruc tisztek oktatói és kiképzői lettek volna, tüzérségi, hadmérnöki, várépítési ügyekben és várharcok alatt. Ez a terve nem sikerült. A kuruc tábornokok és tisztek szívesen elismerték francia bajtársaik szaktudását és vitézségét az ilyen természetű vállalkozásoknál, de maguk nem nagyon kedvelték ezeket a fegyvernemeket. Bizonyítéka ennek az, hogy Sréter János brigadérosan a kuruc tüzérség felügyelőjén kívül, csak egy-két magyar tiszt nevét ismerjük, akik ezeknél a fegyvernemeknél szolgáltak. Így tehát érthető, hogy a francia tisztek közül, főleg a magasabb képzettségű műszaki tisztek Rákóczi környezetében szívesen látott bajtársak voltak. És azt is el kell ismernünk, hogy ezek közül többen nagy érdemeket szereztek a kurucok kezébe jutott várak kiépítésénél, rendezésénél és a tüzérség alkalmazásánál.

Az említett 80—86 francia tiszt közül mind katonai multjuknál, mind a francia hadseregnél viselt rangjuknál és szaktudásuknál fogva, négyen kapták meg azonnal a kuruc brigadérosi rendfokozatot. Mégpedig, La Motte, Le Maire, Chassant és Damoiseaux. Közülük csak egy — Chassant — volt gyalogos tiszt, a többiek hadmérnökszakemberek. La Motte, Rákóczihoz való csatlakozása előtt az európai hírű francia várépítő, Vauban marsall (1633—1707) segéd tisztje volt. Kilenc francia tiszt érte el az ezredesi fokozatot.

A legelső francia tiszt, aki XIV. Lajos megbízásából már 1704 elején jelentkezett Rákóczinál, Fierville d'Herrissy Lajos lovag ezredes volt.² Inkább katona, mint diplomata, ezért örömmel adta át helyét rövid idő múlva Des Alleurs márki, francia altábornagynak, aki 1704, március 12-én jelentkezett Le Maire-rel a Fejedelelemnél, akkori főhadiszállásán Egerben.³ Des Alleurs Franciaországból két hadmérnök tiszttel utazott Magyarországra, Le Maire és Damoiseaux kíséretében. Utóbbi útközben — mivel Törökországon és Erdélyen keresztül jöttek Magyarországra, — Medgyesén maradt, a kuruc erdélyi haderő akkori parancsnokának Forgách Simon tábornoknak kérésére, hogy e megerősített császári helyőrség elleni ostromot vezesse.⁴ Rákóczi örömmel fogadta Le Maire bemutatkozását s nem is csalódott benne. Amíg ez a francia tiszt itt a

² I. m. 200 o.

³ Márki Sándor: Des Alleurs altábornagy Rákóczinál. Hadtörténelmi Közlemények 1917.

⁴ II. Rákóczi Ferenc Emlékiratai. Új kiadás Vas István fordításában. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1951. 108. o. Továbbiakban röviden: Rákóczi Emlékiratai.

szabadságharc alatt 1704-től 1710 nyaráig Rákóczi zsoldjában szolgált, széleskörű katonai tudásával, hadmérnöki képzettségével és — mint az alább közlendő emlékiratából kitűnik, — körültekintő, helyes harcászati érzékével, nemkülönben a várak és erődítmények kiépítésével tanúsított magatartásával méltán kiérdemelte a Fejedelem bizalmát és a magyar szabadságharc ügyének igen értékes szolgálatokat tett.

Közelebbi személyi adatait nem ismerjük. A francia hadseregben előbb és később teljesített szolgálatáról sem sikerült eddig semmit sem megállapítanom, bár a Budapesten működő francia Insitut Français en Hongrie egyik tisztviselője is készséggel járt kezemre. Neve sem az ismert Larousse lexikonokban, sem más francia lexikonokban sem található. Valószínűleg nem volt előkelő származású egyén, tehát neve nemesi évkönyvekben, genealógiai munkákban sem fordul elő. Magyarországi szereplésének összefüggő ismertetésére sincs elég adatunk, így tehát csak azt a pár szórványos utalást tudom felemlíteni, ami az itthoni Rákóczi levéltárakban és már megjelent kiadványokban róla olvasható. De ezekből is megállapíthatjuk, hogy Rákóczi őt feltétlen bizalmával ajándékozta meg és gyakran küldte a harcoló csapatokhoz hadmérnöki feladatok megoldására. Így pl. 1705 március 26-án a Solt körül táborozó Török András jász-kun vicekapitánynak adott utasításában olvashatjuk,⁵ hogy siessen: „... minden késedelem nélkül az ő kegyelme mellé adjungált Brigadéros Incsellérrel a solti sáncokhoz.” Rákóczi emlékirataiból és levelezéseiből az is kitűnik, hogy Le Maire, hacsak nem kapott valami különösebb feladatot, Rákóczi közvetlen környezetében tartózkodott, mint a Fejedelem műszaki szaktanácsadója. Az 1705-ik évben fontos feladatokkal bízta meg őt. Elküldte Bercsényi táborába, hogy kémelje ki Esztergom várát, készítse elő annak ostromtervét.⁶ Onnan Lipótvár vidékére küldte, hogy megépítse azt a kelepcét, amibe Rákóczi igen ügyesen akarta becsalni a Vág—Dudvág alkotta szög mocsarai közé Herbeville császári marsall főcsapatát. Az egész védelmi vonal kiépítését, amibe Herbevilének okvetlenül bele kellett ütköznie, Le Maire-re bízta,⁷ aki a zsácutca elzárására hevenyészve ügyesen megépített sáncvonalat állított fel. Mint ismeretes, a Rákóczinak ezt a valóban kitűnően megtervezett és helyes terepérzékkel kiagyalt tervét hadvezéreinek ügyetlensége megghiúsította. Herbeville kijutott a kelepcéből, továbbment Lipótvár megerősítésére s onnan nyugat felé vonulva Pudmericz-nél 1705 augusztus 11-én vívta a nagy csatáját Rákóczi főeregével, amely a kurucok vereségével végződött.⁸ Azután a bécsi Udvari Haditanácstól kapott parancs szerint levezette seregét Erdélybe az ott válságos helyzetbe jutott Rabutin császári marsall megerősítésére.

⁵ Archivum Rákóczianum. IX. kötet 176. o. Továbbiakban A. R.

⁶ Rákóczi Emlékiratai 113. o.

⁷ Markó Árpád: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. Bp. 1934. 252. o.

⁸ I. m. 261—289. o.

Bercsényi az 1705. évi nyári hónapok alatt kelt leveleiben ismeltelen emlegeti Le Maire-t, mindenütt magával viszi, mert szüksége van szaktudására, különösen Nyitrán, ahol sok a fogyatkozás. (1705. július 26-iki levele.)⁹ Ugyanez év október 8-án írja, hogy Le Maire Püspökinél sáncot készít.¹⁰ Október 17-én elküldi Rákóczinak Le Maire részletes jelentését a Vörösvár körüli helyzetről. December 16-án pedig jelenti, hogy: „... Lemér most Óvárt recognoscálja.”¹¹ 1706. április 11-én jelenti Bercsényi Rákóczinak, hogy az ungvári tervrajzokra Le Maire fogja a választ megadni.¹² Április 16-iki jelentéséből pedig megtudjuk, hogy Le Maire: „... Lipótvárt árasztja vízzel.” Április 22-én jelenti: „... a földvári passzus építéséről Lemérrel kell konferálnom.”¹³ Le Maire pedig 1706. július 10-én Csornáról jelenti a Fejedelemlnek, hogy Kapuvár körül az aratás miatt nem tud sáncokat építeni.¹⁴

Az 1706-ik évben a legfontosabb feladat, amit Le Maire elvégzett, az esztergomi vár körüli tevékenysége volt. Rákóczi emlékirataiban erről külön is megemlékezik. És amint Le Maire alább közlendő emlékiratából kitűnik, ő volt az, aki nyomatékosan felhívta a Fejedelem figyelmét ennek a várnak hadászati jelentőségére. Bercsényi már április 24-én jelenti, hogy Le Maire Esztergomot visitálja.¹⁵ E vár ostromában, majd később kiépítésében Le Mairenak és munkatársának, De La Rivière francia-kuruc hadmérnök ezredesnek volt nagy érdeme. Esztergomot a kurucok 1706 nyarán kezdték ostromolni, a Fejedelem személyes jelenlétében. A vár ostromát ismertető régebbi leírások¹⁶ elég pontosan elmondják annak lefolyását, de szakszerűen csak a legutóbbi időben foglalkozott ezzel Perjés Géza: Esztergom 1706-iki ostroma és az ostrommal kapcsolatos hadműveletek című kitűnő — tömören összefoglaló — tanulmányában.¹⁷ A tulajdonképpeni ostrom július 24-én kezdődött és a vár szeptember 19-én kapitulált. Sajnos, csak rövid ideig volt a kurucok kezében, mert azt a császáriak október 11-én visszafoglalták. Perjés helyesen állapította meg, hogy Esztergom megvívása: „Rákóczi legszemélyesebb elhatározása, mondhatni féltve dédelgetett gyermeke volt.”¹⁸ De hogy Rákóczi annak jelentőségét felismerte, az, azt hiszem, Le Maire itt ismertető emlékiratának köszönhető, aki a sok széthúzó jelentéktelen portyázás, kisebb helységek elfoglalása helyett, ismételt és nyomatékosan hangoztatja, hogy mindennél fontosabb Esztergom megvétele.

⁹ A. R. IV. 600.

¹⁰ A. R. IV. 711.

¹¹ A. R. IV. 703—745.

¹² A. R. I. 521.

¹³ A. R. V. 100 és 535.

¹⁴ Országos Levéltár Rákóczi — Aspremont Lt. Caps. C. Fasc. 47.

¹⁵ A. R. V. 110.

¹⁶ Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. I. kötet. 555—561. o. Villányi Szaniszló: Három évtized Esztergom megye és város multjából.

¹⁷ Perjés Géza: Esztergom 1706. évi ostroma és az ostrommal kapcsolatos hadműveletek. Hadtörténelmi Közlemények, 1954. 2. füzet.

¹⁸ s. m. 194. o.

Ha ez a vár nincs a kezünkben, a többi kisebb jelentőségű hely birtokával nem sokat érünk el. Az ostrom alatt Le Maire állandóan Rákóczi mellett volt és ő vetette fel azt az akkor szokatlannak tetsző eszmét, hogy a várat a Duna északi partjáról, tehát Párkány felől is kellene ágyúkkal lövetni. Szokatlan és az akkori lőtávolságok mellett, merész elhatározás volt a Dunán át, tehát 600—700 méter távolságról irányítani a tüzérség tüzét. De Rákóczi elfogadta javaslatát s a párkányi Duna-partról 11 ágyúval törette a vár északi falait.¹⁹

Rákóczi külpolitikai kérdésekben is meghallgatta Le Maire véleményét. Így például magával vitte 1706 decemberében Rozsnyóra,²⁰ ahol az ott tartott tanácsüléseken készítették elő a választ XIV. Lajos felszólítására, amelynek következménye, mint ismeretes, az ónodi abrenunziáció volt.

A kurucok legerősebb vára, az Esztergom közelében fekvő Érsekújvár, a szabadságharc egész ideje alatt szilárdan tartotta magát. A felvidéki hadműveletekre nagy jelentőséggel volt az a körülmény, hogy ennek bástyáit és a vár belső és külső erődítményeit Le Maire brigadéros és Rivière ezredes az 1705-ik év tavaszán nagy szaktudással elsőrangú erődítménnyé építette ki. A Rivierétől rajzolt színes vázlatból²¹ megállapíthatjuk, hogy a várat a Vauban-rendszerű erődítési szabályok szerint építették ki. Ez a vár a felkelés utolsó évéig a kurucok kezében maradt és azt Pálffy csak hosszú és szívós ostrom után tudta 1710 szeptember 23-án megadásra bírni.

1708-ban és 1709-ben is többször találkozunk Le Maire nevével a Fejedelem utasításaiban. 1708 szeptemberében közli Rákóczi Bercsényivel, hogy Le Maire Kassa oltalmazására rendelkezésére áll.²² A francia brigadéros el is utazott Kassára, de mint Rákóczi írja Bercsényinek, nincs megelégedve Kassa felszerelésével, főleg a lövészerkészletben mutatkozó hiányokat kifogásolja.²³ December 4-én pedig megtudjuk Rákóczi leveléből, hogy Le Maire a váradi ostromzár tervét lehetetlennek tartja.²⁴ Egyik leveléből kitűnik az is, hogy a francia brigadérosnak nagy érdemei vannak Ungvár védőműveinek újjátervezése körül, 1709—1710-ben.²⁵

Le Maire brigadéros az 1710. január 22-én vívott romhányi csata alatt is Rákóczi környezetében volt. Bercsényi ezen az utolsó nagy csatán nem volt jelen,²⁶ mert akkor a felvidéken elhelyezett csapatoknál

¹⁹ s. m. 163. o.

²⁰ Országos Levéltár Rákóczi-Aspremont Lt. Caps. C. Fasc. 47. Le Maire egyik levelét e helyről keltezi december 16-án.

²¹ Érsekújvár váráról készített színes vázlatát közli *Thaly Kálmán*: Ocskay László c. munkája II. kötetében.

²² A. R. II. 343.

²³ A. R. V. 331.

²⁴ A. R. II. 370.

²⁵ A. R. VIII. 386.

²⁶ *Markó*: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér. 351—380. o.

tartózkodott. Hogy tiszta képe legyen erről a szerencsétlen harcról, Rákóczi Le Maire-t küldte hozzá s január 31-én írt levelében üzeni neki, hogy: „... ezen harcunk circumstantiájáról legjobb relatiot Lemér fog adhatni.”²⁷ Két hét múlva, február 16-án pedig utasítja Bercsényit, hogy mivel: „... Károlyi incsinért kér, küldje kegyelmed Lemért Ecsed építtetésére.” Mindezekből a szórványos adatokból csak azt látjuk, hogy ahol műszaki, katonai feladatok megoldásáról volt szó, Le Maire volt Rákóczi bizalmas és fáradhatatlan munkatársa.

Le Maireről sajnos nincs személyleírásunk és életkörülményeiről sem tudunk semmi közelebbi adatot. Az azonban bizonyos, hogy gyenge szervező ember lehetett. Rákóczi és Bercsényi levélváltásából az 1706-ik évben ismételtén kitéjük,²⁸ hogy Le Maire betegeskedik. Március 12-én írja a Fejedelem Bercsényinek, hogy Le Maire igen beteg. Pár nap múlva, március 20-án közli vele, hogy Le Maire: „... jobban van, rövidnap indulhat.”²⁹ 1709-ben ismét beteg lett a francia brigadéros. Rákóczi június 14-i levelében értesíti Bercsényit: „mihelyt Lemér egykevéssé jobbacskán léssen” ... elküldi hozzá.³⁰

A francia hadmérnök brigadéros 1710 első felében még Rákóczi táborában volt, de már útrakészen hazafelé. Rákóczi Emlékirataiban³¹ írja, hogy: „Bercsényi a romhányi csata után azt ajánlotta nekem, küldjem Franciaországba Le Maire mérnök-brigadérost azzal az ajánlattal, melyet a cár tett nekem a poltavai ütközet után, tudniillik, hogy ha a francia király követet küld hozzá, szövetségre lép ezzel az uralkodóval, egész győztes hadseregével segít nekem és kényszeríti a császárt arra, hogy békét kössön Franciaországgal...” Ugyancsak Emlékiratainak egy későbbi oldalán azt írja, hogy Le Maire február végén³² utazott el. Rákóczi Emlékiratait, mint tudjuk, sok évvel a szabadságharc után írta, így a dátumokra és némely adatra nem emlékezhetett pontosan. A valóság Le Maire elutazása körül az, hogy nem Bercsényi hanem Des Alleurs ajánlatára küldte a brigadérost Franciaországba, mégpedig nem februárban, mert március 28-án még Rákóczi táborában volt.³³

Rákóczi 1710 március 14-én Jászberényből^{33a} jelenti be XIV. Lajosnak Le Maire Párizsba utazását. Ezt írja: „... Ámbár Le Maire Úr, Felsőség hadmérnöke ebben az országban nekem igen értékes szolgálatot végez és ez a tiszte méltán kiérdemelte kitűnő magaviseletével az én és tábornokaim elismerését, — éppen ezért őt választottam ki arra, hogy Felsőség színe elé küldjem, hogy beszámoljon a Szövetkezet Rendek ügyeinek állásáról, mert arra gondoltam, hogy Felsőség bizonyára több

²⁷ A. R. III. 12.

²⁸ A. R. I. 104. 424. 483.

²⁹ A. R. I. 491.

³⁰ A. R. II. 484.

³¹ Rákóczi Emlékiratai 203. o.

³² Rákóczi Emlékiratai 205. o.

³³ A. R. III. 85.

^{33a} Párisi Kültügyminisztérium: Correspondance politique Hongrie. Tome XV. 212—220.

hitelt ad egy alattvalója szavainak, mintha én küldenék innen az országból valakit..." Le Maire el fogja mondani, hogy mit remélhetnek Rákócziék még a háború folytatásától, hogy mi történt Felső-Magyarországon és a Dunántúl. És, ha a királynak tetszenék őt a válasszal visszaküldeni, ennek Rákóczi igen örülne.

1710 február 24-én a Fejedelemnek Bercsényihez intézett levelében ezt olvassuk:³⁴ „Desalörs leveléből látván szükségét Lemér Franciaországba menetelének“. Ugyanezen a napon még egy levelet ír Bercsényinek, ahol szinte megemlíti, hogy Des Alleurs javasolja, Le Maire Párizsba küldését: „Ha jól considerálok, talán nem is vallunk nagy kárt elmeneteliben: mivel magam is félenknek tartom, építeni pedig már keveset fogunk“. A „félenk“ jelzöt talán arra érti Rákóczi, hogy Le Maire beteges állapota miatt óvatos. Az a kijelentése pedig, hogy építeni már keveset fognak, visszatükrözi Rákóczi szomorú borúlátását, amellyel a kurucháború végefelé való közeledését előre látta. Akkor, 1710 februárjában a szabadságharc kezdett összeszorulni arra a területre, ahonnan elindult, Kelet-Magyarország sarkába. Érsekújvár és egynéhány vár ugyan még tartotta magát, de abban igaza volt Rákóczinak, hogy építeni, azaz új erődöket létesíteni, vagy elfoglalt erődöket rendbehozni már nem igen fognak.

1710 március 15-én írja Rákóczi Bercsényinek, hogy Le Maire távozása folytán Kassa megerősítési munkálatainak folytatását Rivièrenek kell véghezvinni. Tehát őt is Le Maire-vel együtt küldi, hogy: „... információt vegyen“.³⁵ Március 28-i levelében olvassuk, hogy Le Maire sürgeti utazását, tehát akkor még Magyarországon volt.

Hogy mikor köszönt el a Fejedelemtől, annak nyomát nem találtam, de az bizonyos, hogy 1710 július 26-án a Fejedelem arról értesítette Bercsényit, hogy Le Maire Danzigból elutazott.³⁶

Abban az időben nem volt egyszerű dolog Magyarországból Franciaországba utazni. A Rákóczi szolgálatában állott francia brigadéros nem utazhatott a legrövidebb úton az ellenséges osztrák és német területeken át, hanem azt az út választotta, amelyen Rákóczi diplomatái és a hozzá utazó holland, angol békeközvetítők utaztak, mégpedig Lengyelországon keresztül. Az Emlékiratok előbb közölt idézetéből kitűnik, hogy Le Maire utazását Rákóczi egy diplomáciai üzenetközvetítésével kapcsolta össze, amelynek következtében Le Mairenek Lengyelországban a cár követivel és megbízottaival is kellett tárgyalni. Itt azonban nehézségek merültek fel. Rákóczi ezt írja Emlékirataiban:³⁷ Varsói szerződésünkben kikötöttük, hogy az én útleveleimet tiszteletben tartják az orosz hadseregben, mint ahogy a cár útleveleit is Magyarországon. Azt hittem, hogy Le Maire biztonságban utazhat. De Janus tábornok, aki később a cár szolgálatából

³⁴ A. R. III. 51.

³⁵ A. R. III. 75.

³⁶ A. R. VI. 582.

³⁷ Rákóczi Emlékiratai 203. o.

átállt a császárhoz, megvizsgálta Le Maire iratait, visszaadta neki azokat, sőt magát is tovább engedte, de értesítette a titokról a bécsi udvart.³⁸ Ugyilátszik ez a fennakadás okozta, hogy Le Maire csak nyár végén érkezett Párisba. Első jele ennek az a levél, amelyben 1710 szeptember 10-én Párisból jelenti Rákócziinak megérkezését.³⁸

Ennek a pontos adatnak ismeretében, tehát meg kell állapítanunk, hogy Thaly Kálmán tévedett, amikor az Archivum Rákócziánium III. kötetében egy 1710 október 1-i levélben Le Maire itt tartózkodásáról tesz említést. Ebben a levélben ugyanis Rákóczi azt írja Bercsényinek, hogy ha Szolnok veszélyben van: „az vén ingeniert ne felejtse kegyelmed ott.” Thaly az ingeniér szó után zárójelben odaírta Le Maire nevét.³⁹ Itt nyilván valamelyik más öreg francia hadmérnökről lehetett szó, mert mint említém, Le Maire szeptember 10-én már Párisból keltezi levelét, s többet nem tért vissza Magyarországra.

Életének további folyásáról nincs adatunk.

Mielőtt Le Maire emlékiratának tartalmával megismerkednénk, röviden vázolnom kell a kurucháború helyzetét az emlékirat megszerkesztését megelőző hónapokban, azaz 1705. év utolsó negyedében.⁴⁰

Az egész akkori magyar felvidék Rákóczit uralta. Tudjuk, hogy Bercsényi hadaival már 1703 telén elérte a morvaországi határszél s azóta a kuruc csapatok az egész Felvidéken, — kivéve néhány a császáriak kezében lévő várat — akadálytalanul mozoghattak. Pozsony, néhány km-es körzetével együtt azonban nem került Rákóczi birtokába. Mindenesetre mulasztás volt, hogy Bercsényi apróbb határszéli portyázások helyett nem fogta össze egész haderejét erre az egy célra. Az tagadhatatlan viszont, hogy a Morva vonalán túli portyázások, amelyek egészen Bécs határáig is eljutottak, nemcsak erkölcsi, hanem anyagi sikereket is hoztak. A Dunán túli országrészekben a kurucok helyzete kedvezőtlenebb volt. Tudjuk, hogy 1704-ben Károlyi hamar felszabadította a lovasseregével az egész Dunántúlt, de könnyelmű és laza hadvezetése nem hozott tartós sikereket, sőt onnan a császáriak hamarosan kiszorították. Fegyelmetlen csapatainak garázdálkodása pedig rossz emlékeket hagyott a dunántúli lakosság szívében. 1705-ben a Fejedelem Károlyit megegyezésre átküldte a Dunántúlra. Hadművelete kezdetben sikeres volt. Brucknál keresztülgázolt a határon, osztrák községeket elhamvasztott, egész Bécs alá jutott, anélkül, hogy Heister ebben megakadályozhatta volna őt. De pár hónap múlva a Balaton mellett Kilitinél újból vereséget szenvedett s a Dunán át visszatért az Alföldre. Ugyiszintén sikertelen volt a kurucoknak a Bottyán vára és a Dunaföldvár melletti próbálkozása, pedig a Fejedelem nagyon helyesen a hadműveletek súlypontját a Dunántúlra szorította volna áthelyezni, hogy a háborút Bécs ellen nemcsak Magyarország felől, de

³⁸ Párisi Francia Külügyminisztérium Correspondance Politique Hongrie Tome XV. fol. 270.

³⁹ A. R. III. 172.

⁴⁰ Markó Árpád: i. m. 172—178.

innen is folytassa.⁴¹ A Dunántúl felszabadítását most Bottyánra bízta, aki -- lendületes támadások sorozatával 1705 november havában elfoglalta a Dunántúl keleti fontos pontjait, azután győzedelmesen haladt Győr és Sopron megyéken keresztül Sopron városáig.⁴² 1706. január 2-án megkezdte a vár bombázást, de kénytelen volt onnan január 9-én eredménytelenül elvonulni.⁴³

1705. utolsó hónapjaiban Erdélyben is felélénkült a harc. Herbeville marsall seregét az Alföldön keresztül odavezette.⁴⁴ Rákóczi 1705. szeptember 8-án Szécsényből maga is elindult, hogy az Erdély északnyugati határszélén összegyűjtendő kuruc haderő fővezérőségét átvegye és megakadályozza Herbevillenek Erdélybe való bevonulását. Ez nem sikerült, mert 1705. november 11-én. Zsibónál a Szamos völgyében súlyos vereséget szenvedett.⁴⁵ A csata után Károlyit otthagya egy seregcsoporttal, maga pedig munkácsi várába vonult, ott töltötte az év végét.⁴⁶

A császári haderő 1705—1706. fordulóján szétforgácsolva viselt hadat. Főképp a Dunántúl és a Morva határszélén és Erdélyben, de seholsem tudott döntő csapást mérni a kurucokra. Pálffy János tábornok Pozsony tájékán, Heister Hannibál tábornok pedig (a volt főpáncsnok öccse) Szentgotthárd körül táborozott. De a két seregcsoport nem volt elég erős ahhoz, hogy a kurucokat döntő csatában megsemmisítse.

Rákóczi 1705 nyarától decemberéig távol volt a nyugati Felvidék és Dunántúl hadszíntereitől. Bár kapott onnan rendszeres jelentéseket Bercsényitől, Bottyántól, de helyileg mégis igen távol lévén, hiányzott a közvetlen kapcsolata hadserege eme részeivel s nem is lehetett kellően tájékoztatva a valódi helyzetről. Ezért érezte szükségét annak, hogy mindarról, ami távollétében nyugaton történt, egy megbízható szakembere révén szerezzen tájékoztatást. Azt hiszem tehát ennek köszönhetjük Le Maire odaküldését és ennek eredményeképpen az itt tárgyalandó részletes emlékiratát.

II.

LE MAIRE EMLÉKIRATÁNAK TARTALMA ÉS KÜLALAKJA⁴⁷

Az emlékirat tartalmára vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy az voltaképpen két egymástól független részből áll. Első felében (e közlemény 178. oldaláig) megfigyeléseit és szemléjének eredményét jelenti a Csallóköz feletti területről, azután a különböző dunai ágak közti helyzetről és a Dunántúl északnyugati és keleti részéről. Rendkívül érdekesen,

⁴¹ *Markó Árpád*: Bottyán tábornok harcai Bottyán vár körül. Magyar Katonai Szemle 1933.

⁴² *Thaly Kálmán*: Bottyán János életrajza, Pest, 1865. 70—109. o.

⁴³ *Thaly Kálmán*: Bottyán János 98—109. o. Ritter János soproni polgár krónikája, kiadta Thaly Kálmán Tört. Naplók Budapest, 1875. évfolyam.

⁴⁴ *Markó Árpád*: Herbeville marsall útja Erdély felé 1705. őszén. Hadtörténelmi Közlemények 1935.

⁴⁵ *Markó Árpád*: II. Rákóczi Ferenc 289—320.

⁴⁶ Rákóczi Emlékiratai 141—142.

⁴⁷ Az eredeti emlékirat az Országos Levéltárban a Rákóczi Aspremont Levéltárban. Caps. A. I. — Fasc. 10. iratköteg elején az 5. darab.

határozottan megállapítható hadászati és harcászati érzékkel bírálja a különféle védelmi vonalak használhatóságát, az azokon szükséges munkákat, különösen pedig a helyzetüknél fogva fontos városok, várak körüli helyzetet. Őszintén, minden kertelés nélkül megmondja azokat a hibákat, amiket a kuruc legfőbb vezetők ezeken a hadszíntereken, — azaz Bercsényi a Dunától északra, Bottyán a Dunától délre, — elkövetek és röviden vázolja az egyes nevezetesebb helyiségek körüli harcok lefolyását úgy, ahogy azt ő a helyszínen megállapította és átélte. Leírása sok tekintetben ellentmond a már ismert közléseknek. Különösen ellentétben állanak megállapításai a Pápa, Kapuvár és Sopron megvívása körül ismert leírásokkal, amelyek túlnyomórésztben Thaly Kálmánnak Bottyán Jánosról írott életrajzban olvasható leírások nyomán készültek.

Sopron ostromát, mint szemtanú szemléltetően adja elő, aminthogy jellemzéseit általában a személyes átélés közvetlensége teszi különösen érdekessé. Le Maire brigadéros emlékiratában nem közöl harmad-negyedkézből kapott híreket, vagy ellenőrizhetetlen mende-mondákat, hanem csak arról ír, amit ő maga tapasztal. Emlékiratának ebben az első felében különösen fontosnak tartom Esztergom vára jelentőségének erős hangsúlyozását. Minden mellékes, bár esetleg kisebb eredménnyel kecsegtető vállalkozást, átkelést a Duna különböző ágain — haszontalan dolognak tart, amíg Esztergomot a kurucok nem foglalják el. Ha ezt megteszik, erre a fontos pontra és közel szomszédságban lévő Érsekújvár várára támaszkodva urai a Duna mindkét partjának és ez a terepszakas alapvonalát képezheti minden egyéb hadműveletnek.

De fontosnak tartja a két említett váron kívül a Duna alsó folyásának biztosítását is, e célból Földvár és Paks megerősítését és kiépítését. Mind a két helynek méltatása emlékiratában igen érdekes és tanulságos.

Emlékiratának második felében kifejti gondolatait a háborúban annyira szükséges fegyelemről, a feljebbvalók tekintélyéről a katonák engedelmisségéről. Írásában látszik, hogy művelt, tanult ember, hadtörténelmi munkákkal foglalkozó, gondolkodó katona volt. A fegyelemre rendre való példáit Zrinyi Miklóshoz hasonlóan a régi rómaiak hadszervezetéből veszi, s kifejti, hogy azt, amit azok el tudtak végezni, ha egy országot elfoglaltak, arra mi is képesek lehetünk. Idézi Franciaország példáját, amely sokkal népesebb seregekkel szemben is tudott sikert elérni mert soraiban rend, fegyelem, engedelmisség uralkodott. Le Maire, amikor ezeket írta, bizonyára a Turenne (1611—1675) és Condé (1621—1686) hírneves francia hadvezérek valóban kiváló hadseregeire gondolt. A várak és a várharcok jelentőségét pedig Vauban marsalltól tanulta.

Igen szomorú kép az, amit személyes tapasztalatai és megfigyelése alapján a kuruc hadsereg legfőbb és alantas tisztjeiről fest. Általában tudatlan, léha, nemtörődöm természetű embereknek vázolja, akik a reájuk bízott legénységre semmi hatást éppen azért nem gyakorolnak. Viszont az akkori kuruc ezredek katonáiról sem tud sok jót mondani,

mert saját példáján tapasztalta, hogyha egy tiszt pl. ágyúlövésektől megriadva elhagyja helyét, csapata is szétszéled. Ha figyelmesen olvassuk Le Maire fejtegetéseit, nincs az az érzésünk, hogy ő rosszindulatú gyűlölködő, vagy vádaskodó irányzattal írja le mindezeket és viszi a Fejedelem elé, mert ismétlem, hogy nem szöbeszedek után fecseg, hanem saját élményeit adja elő minden erősebb színezés nélkül. Persze írásainak megítélésénél két szempontot kell figyelembe vennünk. Az emlékirat írója nem magyar ember, hanem idegen, francia. Beszélni a magyar katonával nem tud, tehát nem ismerheti fel a kuruc szabadságharcban rejülő forradalmi népi erőt, amely Rákóczi igen sok csapattestében megvolt. A zsidói csatavesztés utáni Erdélyben hagyott kuruc hadinép például a tisztek nélkül is kitűnő eredményt tudott elérni a népi és parasztság soraiból származó katonák aprólékharcaiban.

A második szempont, ami szerint el kell bírálnunk fejtegetéseit az, hogy ő egy évszázados hagyományokból összekovácsolt, reguláris francia hadseregből jött át Rákóczihoz, ahol — főleg akkor, a szabadságharc első éveiben, — csak gyorsan összeállított és autodidakta tisztektől vezetett szabadsapszerű alakulatokat látott. Hiszem, hogyha ezt az emlékiratát nem 1706. elején szerkeszti, hanem 1707—8-ban, amikor Rákóczi hadserege külső megjelenésében is már jórészt (udvari hadak, reguláris huszárezredek, stb.) egységesen öltözött, rendes katonaság képét nyújtotta, talán másképp jellemezte volna Rákóczi hadseregét.

Bírálataiban azokna a tiszteknek neveit, akiket lesújtó módon kénytelen megítélni, — tapintatosan nem nevezi meg, nehogy írásban is megrogzítse szegyenletes magatartásukat. Módja volt különben neki, ha ő azt az emlékiratot Rákóczinak személyesen — ami valószínű — adta elő, azokat a Fejedelem előtt meg is nevezni. De hangsúlyozom, hogy bírálatainak célja, — az, hogy tanítani akar. Ezt anélkül, hogy külön nyomatékosabban hangsúlyozná, a figyelmes olvasó kiérezheti. Mélyen fájjalja azt, hogy a kuruc haderő egy ilyen fejedelmet, mint Rákóczi, aki egész életét a magyar szabadságharc visszaszerzésének szentelte, és csatákban, például, halálfelelmet nem ismerő bátorsággal állja az ellenség tüzét — nem szolgálja olyan odaadással és vitézséggel, mint ahogy ezt ő megérdemelné. Mindenesre jellemes férfi lehetett Le Maire brigadéros, aki kiküldetését Rákóczihoz úgy fogta fel, ahogy azt XIV. Lajos a kurucokhoz küldött tiszteknek írásban meghagyta. Amikor Fierville ezredest, első összekötő tisztjét Magyarországra küldte Rákóczihoz, 1704. elején, 1703. november 12-én Versaillesben neki adott írásbeli utasításában ezt olvassuk: ... "S'ils peuvent joindre le Prince Ragotzi, il aura soin qu'ils obeissent exactement, puisqu' servant ce Prince ils serviront aussi Sa Majesté."⁴⁸

⁴⁸ Fierville utasításának kivonatát közli Markó Árpád Rákóczi francia katonáiról írott francia tanulmányában id. helyen. Eredetije a párizsi Külügyminisztérium Hungarica gyűjteményben. Hiteles másolata a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában, a kuruckori iratok gyűjteményében 1704. Fasc. 38. sorszám alatt található.

Azaz, ha nekik (t. i. a Török- és Lengyelországon keresztül a magyar hadszíntérre igyekvő francia tiszteknek) „sikerült Rákóczihoz érkezni, akkor ő (t. i. Fierville) gondoskodjék arról, hogy feltétlenül engedelmessékedjenek Rákóczinak, mert miközben ezt a Fejedelmet szolgálják, egyúttal Ő Felségét is szolgálják.“ Le Maire tehát a kuruc hadseregben betöltött magas állásában is, magát a közös francia—magyar ügy szolgálatában lévőnek tekintette, tehát fájtn neki az, hogy Rákóczi alvezérei nem igyekeznek szolgálatukat úgy ellátni, ahogy kellene s ezzel a győzelemnek sok kínálkozó alkalmát elmulasztják.

Különös, hogy Le Maire Bottyánról is rossz, jobban mondva helytelen véleményt alkotott magának. Nem ismerte fel a legkiválóbb kuruc tábornok huszáros hadviselésének és önzetlen hazafiúságának szép példáit. Ennek oka talán az lehet, amire Rákóczi Emlékiratainak egyik helyén⁴⁹ rámutat, amikor azt mondja, hogy Bottyán: „... beleavatkozott az erődépítésbe is, és sajnos azt hitte, ért hozzá annyira, hogy sohasem hallgatta meg a mérnök-hadnagyot, akit elküldtem hozzá.“ Bizonyára volt Bottyán és Le Maire közt a soproni ostrom előtt a helyszínen is nézeteltérés, mert a francia hadmérnök még nem tartotta érettnek a helyzetet ahhoz, hogy rohamra menjenek, amikor kifogyott a lövészer, Bottyán pedig ezt rendelte el s Le Mairenek volt igaza.

Tudjuk, hogy maga Rákóczi volt hadseregének legszigorúbb bírálója, tehát Le Maire helyzetképfestése nem lephette őt meg. Emlékirataiból ismételtelen kicsendül az a korholó hang, ha tábornokairól, tisztjeiről beszél, amit már Zrinyi írásaiban olvashatunk. Ezért nem ítéltethjük el Le Maire őszinteségét. „... Megbocsássatok magyarok, igazat kell mondanom!... egy csoportban nincs több tisztviselő egy hadnagynál, senki sem néz rendtartást, senki nem kívánja, sőt gyűlöli“... mondja Zrinyi a Vitéz Hadnagy 36. aforizmájában... „En itt tanulást írok, nem panegyricumot (magasztalást), tanulhatsz pedig attul, aki megmondja miből vétkezel és nem attul, aki dicsér“. (5. aforizma). És ugyanezeket az okulásra, tanulásra szánt gondolatokat olvashatjuk a Török Áfium remek mondataiban. Zrinyi is megköveteli azoktól, akikre: „a háborúk sorsát bízuk“... „erkölcsök szempontjából is kifogástalanok legyenek, mert a becsület teszi a katonát jó katonává“.⁵⁰ Le Maire más szavakkal ezt így mondja: „Ennek elérésére (t. i. a győzelem kivívására) a csalhatatlan és természetes út az, amelyen a csapatban a fegyelmet és a katonák engedelmisségét igyekszik megszilárdítani, a tisztikarban pedig a becsületet, és a tisztességet.“

Különösen elszomorító az a kép, amit Le Maire a lövészer elpazarolásáról megdönthetetlen adatokkal bizonyít. Az aprólékharcoknak, ellenséges földre való portyázó, harácsoló betöréseknek Le Maire nem tulaj-

⁴⁹ Rákóczi Emlékiratai 111. o.

⁵⁰ Markó Árpád: Gróf Zrinyi Miklós prózai munkái. Bpest, 1939. 148—157—289. o.

donít nagy jelentőséget. Ő mint reguláris hadseregben felnőtt katona, inkább a módszeres hadakozás híve. Ebben viszont nem adhatunk itt neki teljesen igazat, mert hiszen a kuruc sereg élelmezése, loányagának pótlása érdekében nagyon is szükség volt ilyen harácsoló portyázásokra. Persze más elbírálás alá esik az, ha ez a harácsolás az ellenséges ország területén, vagy saját országunkban történik. Mert utóbbi esetben, mint azt Le Maire éppen a Dunántúlon történt fosztogatások, prédálások leírásánál, keményen megírja (ezek Károlyi 1704. évi dunántúli első felszabadító bevonulásának szomorú hatásai), méltán el lehet ítélni a csapatok garázdálkodását, fegyelmetlenségét és a vezető tisztek tehetetlenségét vagy nemtörődömségét.

Az emlékirat utolsó szép mondata Le Maire becsületére válik, mert egyrészt a magyar szabadság szolgálatában való buzgóságát mutatja, másrészt fájdalmat azon, hogy sok kedvező alkalom elvesztése miatt a kuruc haderő nem szerezte meg a Fejedelemtől azt a győzelmet, amit megérdemelt s ennek oka csakis a katonai erények hiánya.

Az emlékirat külalakjára vonatkozólag a következőket állapíthatjuk meg.

Az egész irat megfogalmazása azt mutatja, hogy Le Maire egy, talán a helyszínen készített jegyzetből összeállított fogalmazványt szerkesztett és azután másolta, az akkori korban használt papíros fajtánál finomabb — valószínűleg Franciaországból magával hozott — fehérebb merített papírosra emlékiratának tisztázataát. Ezt bizonyítja az is, hogy a tisztázati vékony spárgával átvarrt füzetbe van folytatólagosan írva. A füzet 22 folio oldalon tünteti fel az emlékirat szövegét és egy, ugyanabból a papíryanagból való boríték-ívbe van befűzve. A boríték-íven Le Maire kezével semmi feljegyzést nem találunk. Első oldalán Thaly Kálmán ismert kékceruzás jegyzése, mint cím olvasható:

„Le Brigadier Le Maire
1706.
február.”

A 22 oldalas szövegnek sem kezdetén, sem végén nincs aláírás vagy keltezés. De hogy ez kétségtelenül Le Mairetől származik, annak bizonyossága nemcsak a tartalomból vehető ki, hanem abból is, hogy ez az emlékirat az első betűtől az utolsóig Le Maire nagyon szépen olvasható, a Fejedelemtől iránti tiszteletből szinte kaligrafikus gonddal írt kezeírása. Ezt — t. i. Le Maire kezeírását — az Országos Levéltár Rákóczi anyagában található sajátkezű leveleivel összehasonlítva állapíthatjuk meg. Talán ez a körülmény is, hogy nem írta azt alá, mutatja, hogy az emlékiratot személyesen adta elő a Fejedelemtől szóban, azután nála hagyta tanulmányozás céljából.

Bár keltezés nincs az iraton feltüntetve, annak idejét egész pontosan meg tudjuk határozni, mégpedig az emlékirat legelső mondatának első

soraiból. Így kezdődik: „...Depuis 5 mois que les allemans ont quité l'ysle de Chut pour passer en Transilvanie...” azaz 5 hónapja annak, hogy a németek elhagyták a Csallóközt, hogy Erdélybe vonuljanak. Tudjuk, hogy Herbeville az 1705. aug. 11-én vívott pudmerici csata után seregét a Csallóköz közepén gyűjtötte össze, azután elvezette a Vág-Duna sarkába és augusztus 23-án érkezett Komárom mellé, a Vág-Duna jobb partjára. Mind a két folyót híddal átköttette és 25-én az egész császári sereg Komárom mellett átkelt a Duna déli partjára. Herbeville 25-én Komáromban még haditanácsot tartott tábornokaival és 29-én már az egész sereg Neszmélyen keresztül menetelt Esztergom felé.⁵¹ Tehát, ha augusztus 25-ét jelöljük meg annak a napnak, amelyen a császári sereg a Csallóközt kiürítette, akkor ettől a naptól számítva az öt hónapot, az emlékiratot Le Maire 1706. január végén szerkesztette.

Érdekes, hogy az emlékiratban a császáriakról, mint „németekről” beszél. A „Kuruc” elnevezést nem használja, emlékiratában róluk mindig mint „magyarokról” beszél.

Az emlékirat papírja kifogástalan, gyűretlen, síma, javítások nincsenek benne. Egy-két helyen találunk csupán pár szó beszúrást és az egyik oldalon egy hosszabb betoldandó mondatot a szegélyen.

Az emlékirat szövegének magyar nyelvre való átültetésénél szigorúan ragaszkodtam a tartalom hűségese tolmácsolásához. Nem szolgál fordítást adok, hanem a mai magyar nyelvre átültetett pontos szöveget. Le Maire hosszú francia körmondatait — egyike-másika fél oldalra is terjed — és a vonatkozó névmásokkal összekapcsolt mellékmondatait felbontottam könnyebben érthető, rövidebb mondatokká. A topografiai megjelöléseknél, (községek, folyók stb.) a magyar fordításban a magyar megnevezést tüntettem fel s mellé tettem zárójelben a Le Mairetől használt, rendszerint német elnevezést. Az emlékirat második részében főleg, ahol a kuruc hadsereg fegyelmét erősen bírálja, súlyosabban megbélyegző véleményénél zárójelben közlöm az eredeti francia szöveget is.

III.

AZ EMLÉKIRAT SZÖVEGE

„Amióta 5 hónappal ezelőtt a németek elhagyták a Csallóközt, hogy Erdélybe vonuljanak, Ausztria és Morvaország védtelenül maradtak. A Lajta és Morva mindkét partján fekvő területek megnyíltak a magyarok előtt és a dunai átkelés minden oldalról lehetséges. Sokáig tépelődtek azon, hogy miképpen használják ki ezt az előnyös helyzetet. Pálffy tábornok mintegy 1500 emberrel vonulgatott ide-oda a Lajta partján. Óvár (Altembourg) és Bruck között. 10.000 magyarnak lehetővé lett könnyű vállalkozásokat végrehajtani, ami végtelenül fontos és előnyös a mai magyar helyzetre. Azt várták, hogy a fagy beálltával e tábornok csapa-

⁵¹ Markó Árpád: s. m. Herbeville levonulásáról Erdélybe 42. o.

tai téli szállásokba vonulnak s nem gondoltak arra, hogy a kemény időjárás nagyon alkalmatlan községek elfoglalására és sáncvonalak építésére. A csapatok, amelyeknek a hadműveleteket folytatni kellett volna a Duna túlsó partján Ausztria felé, tétlenül vesztegeltek, október végén, egész novemberben és december elején pedig céltalan hadmozdulatokat tettek. Mert az, hogy Éleskő (Scharfenstein) és Detrekő (Blasenstein) várait elfoglalták a Fehér hegyekben és hogy Vörösvár (Pibersburg)⁵² alatt megtorpantak s kénytelenek voltak onnan elvonulni semmiképen sem tekinthető ama nagy cél elérésének, amit tőlük várni lehetett. Az a tervük, hogy ezután elfoglalják Komárom (Comore) városát,⁵³ abban a hitben, hogy egy ilyen hatalmas várral szemben lövészárók-rendszert kiépíthetnek, megszerzik az uralmat a Duna két ága felett és ezzel megakadályozzák az ellenség hajózását ezeken és megghiúsítják hídverési próbálkozásait, hogy Erdélyből való visszatértük után ismét bemegehessenek a Csallóközbe — túlságosan nagyszabású volt ahhoz, hogy sikerüljön. Nem hiszem, hogy eredményes sáncépítést végeztek és képesek lettek volna ott kitarítani a 100 ágyú és sok mozsár tüzeiben, amelyekkel ez a vár fel volt szerelve. Itt minden próbálkozás csődöt mondott volna, annál is inkább, mert a lakosság sem állt volna melléjük, pedig a gyenge helyőrségre való tekintettel számítottak arra. Számításuknak — négy hibája volt. Először, mivel nem tudtak titkot tartani, 15 nappal a megmozdulásuk előtt az egész környék már el volt árasztva (t. i. hírekkel). Másodszor lassan és tétován intézkedtek a hídverésre alkalmas hely kiválasztásában a Dunaparton. Egyszer itt, másszor amott akartak hidat verni, ami a hídanyag összeállítását természetesen késleltette. Harmadszor nagyon kevés csapatot küldtek oda mindössze 1300 hajdút, és 1000 lovast. Negyedszer nem ismerték a kijelölt tisztek magatartását és a csapatok használhatóságát. Két haditanácson jóváhagyták a támadás tervét, de mindjárt vonakodtak a parancsokat végrehajtani, amikor arról volt szó, hogy a csapatokat egészen a várbeli ágyúk által pásztázott területig kell elővezetni, mégpedig azzal az indokolással, hogy nem azért vannak itt, hogy egyeseknek becsületét megmentsék (Pour sauver l'honneur de quelequn).⁵⁴

Az bizonyos, hogy haszontalan dolog volna a háborút átvinni a Csallóközbe, amíg nincs biztosítva az átkelés lehetősége a Duna túlsó partjára. A legcélszerűbb és leghatásosabb hadművelet az volna, ha Eszter-

⁵² Éleskőt 1705. szept. 26-án foglalták vissza a kurucok, Detrekőt pár nappal azután. Vöröskő várát, helyesebben Vörösvár várát, Bercsényi okt. 5-én zárta körül. Az ostromzár október 20-ig tartott, akkor Rákóczi parancsára abbahagyták és elvonultak a vár alól, amelynek különben sem volt sem hadászati, sem harcászati jelentősége. Thaly szerint a Fejedelem Wratislav kancellár, az osztrák békedelegáció elnökének kérésére szüntette meg, hogy az akkor folyó béketárgyalásokra ez kedvező befolyást gyakoroljon, lévén Vörösvár Pálffy altábornagy tulajdona. *Thaly Kálmán*: Ocskay László. Budapest 1905. 64—65. o.

⁵³ Komáromot a kurucok november közepén zárták körül, de azt nem erőltették, hanem 7 nap mulva elvonultak a vár alól. Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen. Wien. 1881. I. Serie VII. Band. 467. o.

⁵⁴ Nem világos, hogy kire gondol itt Le Maire? Bottyánra-e vagy pedig a vonakodó tisztek közvetlen ezredparancsnokaira?

gomot (Gran, Cran, Strigonie) Érsekújvár (Neyheisl) szomszédságában tudnánk elfoglalni. Mert akkor ahhoz, hogy az ellenség ezeket visszafoglalja, legalább két erős hadtestre lenne szüksége. Ezek egyikének lenne a feladata a magyarokat e területről visszaszorítani. Mert, ha erre nem képesek, mindaddig, amíg a magyarok elég lövészerrel rendelkeznek és a túlsó partra tudnak csapatokat átküldeni, a németek támadását ágyútűzzel meg lehet állítani. De szükség lenne naponta friss csapatokra, hogy az erődök hátsó bejárata felé is ássanak árkokat és a környező dombokon is dolgozhassanak. Az ostrom sokáig fog elhúzódni, ezalatt idő lenne minderre.

Ezek olyan fontos és szükséges intézkedések, amelyek mögött háttérbe kell szorulni minden más követelménynek, amíg a helyőrség csak 3—400 emberből áll és amíg azt hitték, hogy a vár elfoglalása könnyű munka lesz. Csodálkozom, hogy ezzel ellentétben előnyösebbnek vélték olyan kivihetetlen hadmozdulatokat mint pl. azt, hogy a Duna különböző pontjain 8—9000 lovast és gyalogost áthajózzanak, ezekből több harccsoportot alkotnak, hogy Pápát és Kapuvárt elfoglalják s a többi csapatot szétosztják az országrész területén. Nem törődtek azzal, hogy a lakosság rokonszenvét megszerezzék s az ellenséget meggyűlöltessék velük és, hogy a szabadság ügyét — hiszen ők is magyarok —, a lakosság szívére kössék. Ehelyett szörnyű garázdálkodásaikkal, fosztogatásaikkal, községek elhamvasztásával elkésértették őket. Pápa meghódolása egy véletlennek köszönhető. Parancsnokát⁵⁵ mindjárt kezdetben egy gránátlövés megölte. Ha ez nem történt akkor még 20 ostromtámadással sem lehetett volna eredményt elérni, ha olyan zűrzavarral és ügyetlenül vezetik mint az elsőt, amikor legalább 100 emberünk pusztult el. Kapuvár parancsnoka gyáva ember volt, meghódolt, mielőtt csapataink odaértek volna. Pedig ez egy négy bástyával megerősített erődítmény, nagyrésztben mocsár veszi körül s ebben könnyen fityvet hányhattak volna legalább húsz bombának és a 1½ fontos ágyúk lövedékeinek. E két helyiség megszerzésében tehát a szerencse nagyobb szerepet játszott, mint egy jól megindított ostrom, így azután azt hitték, hogy hasonló könnyedséggel fogják Sopront (Edinbourg) is megszerezni. Nem törődtek tehát azzal, hogy miképpen van ez a város megerősítve s milyen annak parancsnoka. 40 bombát vetettek oda be, de ez a 400 reguláris németből álló helyőrséget, amelyhez 2—3000 főnyi polgárság is és parasztság is csatlakozott, egyáltalában nem rendítette

⁵⁵ Pápa és Kapuvár várait Bottyán csapatai szállották meg Bottyán dunántúli felszabadító hadműveleteinek keretében. Pápát december elején, Kapuvárt pár nap múlva. Bottyán dec. 9-én egyik páténsét már Kapuvárról keltezi. Pápa elfoglalásának leírásánál ellentétet állapíthatunk meg Thaly leírása és Le Maire beszámolója közt. Thaly szerint az első rohamot a kurucok nagy lendülettel, vitézséggel hajtották végre s abban Bottyán maga is részt vett és meg is sebesült, tehát az nem lehetett olyan elhibázott és felesleges vállalkozás, mint amilyennek Le Maire festi. A vár parancsnoka báró Miglió Tullius kapitány valóban a harc kezdetén elesett. Le Maire szerint ágyúgolyó (gránát), Thaly szerint puskalövés következtében. *Thaly Kálmán: Bottyán János életrajza. Pest 1965. 84. o.*

meg. Az sem használt volna, ha ennél jóval több ágyúgolyót lőnek a várba. A császári parancsnok állítólag már Landau ostrománál gróf Frise alezredese volt,⁵⁶ aki akkor e város kormányzója volt, amikor azt a franciák a németektől visszafoglalták. Végére is legalább 24 fontos ágyúkra lett volna szükség, hogy a város falait lerombolják, mert háromszoros fal veszi azt körül, kifelé lépcsőzetesen kiképezve. Oldalazó tornyok és egy erős bástya s mindezt vízzel teli széles árok veszi körül. Arra sem gondoltak, hogy kudarc esetén vissza kell vonulni s e város távol fekszik a mi birtokunkba lévő területtől. Tehát azt még elfoglalása esetén is bajos lett volna szilárdan kezünkben tartani. Az odavezető utak sem szabadok, ki kell kerülni a mocsarat⁵⁷ s a Lajta partján vonulva az óvári és az egy mérföldre eső brucki tüzérség ágyútüzének vannak kitéve. A városban harcra kész helyőrség van elhelyezve, tehát nagy vargabetűvel a Fertő (Neusiedler See) körül áthaladva Feketeváros (Pourpach) és Ruszt városokon kell áthaladni. Mindez alkalmas visszavonulási lehetőségeket nyújt a németeknek, viszont elvághatják a mi közlekedő vonalainkat. Ez a hely a stájer határ közelében fekszik. Ott van Heister tábornok egy kis hadtesttel,⁵⁸ ha pedig Somorja (Sumerein) felé mennek, az osztrák határ mentén, — ott van Pálffy tábornok hadteste. Nem gondolva mindezekre a nehézségekre, megghiúsították Óvár megvételét, pedig e célra nagy nehézségeket leküzdve, szállítottak át a Duna három ágán hajókon tüzérséget, lövészt és csapatokat. Sok késlekedés és tétovázás után menetközben (mivel nem voltak tisztában azzal, hogy mi fog történni, — ez a tábornok⁵⁹ hibája — mert senki sem tudta, hogy ki a valódi parancsnok) végre Sopron alá érkeztek. Ostobaságuk most lett nyilvánvalóvá mert annak a légből kapott gondolatoknak, hogy a vár önként meghódol, a józan megfontolás ellentmondott. Hiú remény volt azt hinni, hogy a mi tüzérségünk térdre kényszeríti őket. A külvárost, azaz az Újvárost igen keskeny 8 láb magas, lórésekkel ellátott fal veszi körül sarkán kis tornyokkal. Lábánál széles közlekedési út vezet és kis vizes árok környezi. Meg-

⁵⁶ Sopron parancsnoka Weitersheimb császári alezredes volt. Kriegs Chronik Oesterreich—Ungarns. A bécsi Kriegsarchiv kiadványa Wien 1887. II. Teil, 199. o. Landau, bajorországi város a rajnai Pfalz tartományban a spanyol örökösödési háborúban négyszer cserélt gazdát, 1702. és 1704-ben a császári, 1703. és 1713-ban a francia csapatok foglalták el, La Maire itt valószínűleg az 1703. évi elfoglalást érti.

⁵⁷ A Fertő-tó parti mocsarait.

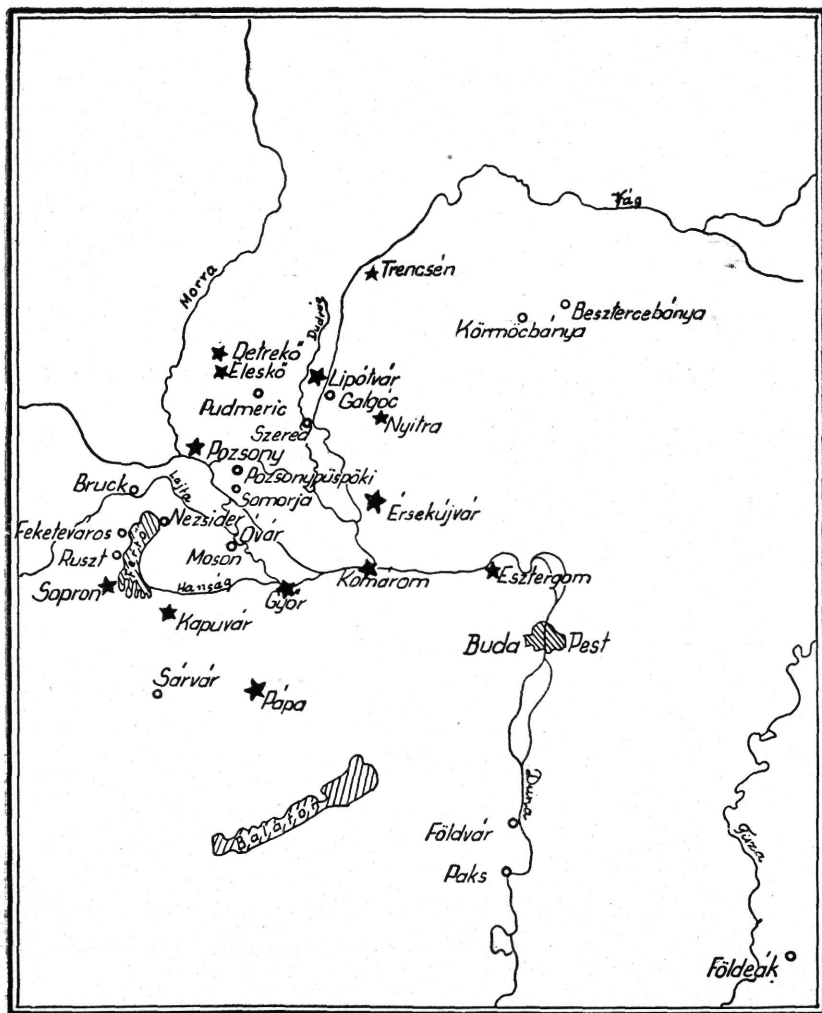
⁵⁸ Herbeville marsall császári főparancsnok seregének Erdélybe vonulása után két hadseregcsoportot hagyott Ausztria védelmére, Pálffy János tábornokot a Lajta vidékén és Pozsony környékén és Heister Hannibal tábornokot, (az azelelőtti és későbbi császári főparancsnok, Heister Siegbert marsall öccsét) Szombathely, Szentgotthárd vidékén. Heister decemberben Bottyán Szentgotthárdnál megverte. Pálffy csapatait pedig Bercsényi serege — Ocskay — Magyaróvár alól elszorította s ő december elején Brucknál kénytelen volt Ausztrai területére visszavonulni. Kriegs Chronik stb. 198. o. Feldzüge des Pr. E. v. S. 471. o.

⁵⁹ Nem világos, hogy Bottyánt gondolja-e, vagy pedig valamelyik más tábornokot. mert Esterházy Antal, Andrássy Pál s mások is voltak Bercsényi környezetében.

felelő létrákkal könnyen megmászható, ha hizelegnek maguknak azzal, hogy nem várt szerencsájük lesz. Sopron ostroma helyett inkább Óvár elfoglalásával kellett volna foglalkozniok, hogy biztosítva legyen Somorján keresztül a Dunán való átkelés és, hogy a további előnyomulás számára a folyó partján legyen egy a csapatok összpontosítására alkalmas gyülekezőhely. (place d'armes), a Lajtának torkolata a Győr (Raab) és a Komárom felé folyó Dunaág közelében. Itt kellene egy földvárat építeni, amit Óvár támogatna. De mindezzel nem törődtek, két napig lőtték a várost 6 nehéz mozsárral, 8 kisebb ágyúval és 6 drb. gyújtóbombákat vető ágyúval. Ennek ellenére megállapítható volt, hogy a polgárság zúgolódás nélkül tűrte házainak elhamvasztását.⁶⁰ Amikor a lövészerünk elfogyott, nagy volt a meglepetés és zavar, mert dönteni kellett arról, hogy vagy elvonulnak a vár alól, vagy egy általános rohamot indítanak a külvárosok ellen. Mivel ennek házait elhamvasztották, az utóbbi mellett döntöttek. Azok, akik a Fejedelmet szívök szerint hűségesen szolgálták, jól intézkedtek és bátran vezettek addig, amíg próbálkozásuk hajótörést nem szenvedett. Lövés nélkül megközelítették a falak lábát, létrákat nekitámasztották, de a tisztek közül legtöbben, — vagy, hogy őszinte legyek — valamennyien — magukra hagyták katonáikat, még mielőtt a falig jutottak, megfélemlítve olyan elképzelt veszélytől, aminek semmi előjele sem volt. Emezek pedig megijedtek, mikor látták, hogy vezetőik cserbenhagyják őket, megzavarodtak s mindenki menekült. Ez a hadművelet tehát megghiúsult, s még azzal sem vigasztalhattuk magunkat, hogy a tisztek kötelességüket híven teljesítették, bár éppen itt lett volna a legmegfelelőbb alkalom és helyzet ahhoz, hogy bátorságukat minden különösebb kockázat nélkül kimutathassák. A kisebb, színleges, félrevezető támadásokra fordították figyelmüket, nem törődtek az általános főtámadással, ami egy negyedórával az előbbieket után indult meg.

A bajt már nem lehetett orvosolni, tehát el kellett vonulni a vár alól s üzenetet küldeni Érsekújvárba, új ágyukért és lövészerért, hogy Óvár ostromát megkezdhessék. De az elvesztegetett idő soha többé nem tér vissza. Erős hideg, jégzajlás miatt nem lehetett a Dunán újból átkelni, 5–6 napi vesztglés után a parton, kénytelenek voltak a Szered melletti várba menni s mivel a Sopron alól elhozott ágyúkat a mocsár miatt nem lehetett Somorjára szállítani, azokat Mosonban (Visselbourg, Mouszon), hagyták, amely Óvartól egy ágyúlövésre fekszik, de ott sincsenek biztonságban.

⁶⁰ Sopron ostromának leírásánál szintén megállapíthatjuk az ellentmondást Le Maire emlékirata és az egykorú adatokból összeállított munkák leírása közt. Amit Le Maire személyes tapasztalatai alapján erről ír, azt kétségkívül hitelesnek ismerhetjük el, de az is bizonyos, hogy a kurucok ágyútüze, ezt különben ő is elismeri, hatásos volt, mert egy városrészt elhamvasztott. A polgárság Dobner polgármester vezetésével szilárdan kitartott a császári helyőrség mellett sőt amikor az már felakarta állítólag adni a várat, a polgárság kényszerítette a további kitartásra. Az egyik császári belállítottágú régebbi munka, a már idézett Kriegs—Chronik is elismeri, hogy a kuruc tüzerésg hatása erős volt. I. h. 199. o. Thaly Bottyán életrajzában részletesen ismerteti Sopron ostromát. s. m. 102—109. o.

Ebben a helyzetben érkezett az a hír, hogy Trencsén (Trenčin)-ben kifogyott az élelem. Ezért, hogy az ostromzárát, amely megakadályozza a vár felségítését megerősítsék, a folyó jegén át odaküldték Mosonból Ocskay huszárezredét. Ennek a helynek (Trencsénnek) elfoglalása biztosí-

taná Körmöcbánya (Kremnitz) és Besztercebánya (Neusohl) birtokát is, ahol értékes kincsek, bányák vannak. Sőt a Vág folyó vonalának uralmát is biztosítaná, mert innen lehetne legjobban megsarcolni a szomszédos morva és sziléziai határterületeket. Ha sikerülne talán ezt a éhínséget kihasználni és növelni a vár szorult helyzetét bombázás útján, bizonyára elesik. Ez a vállalkozás mindenesetre indokolt volna és inkább megérné azt a lőszerpazarlást, amit sok más céltalan vállalkozás felemésztett.

Ime, ezek az események történtek 5 hónap alatt. A kedvező idő ezalatt elmúlt és eredménytelenül elfogyott 15.000 kg lőpor, 400 bomba, 100 egyéb hadiszervély, sok gránát. Mindezekkel meg lehetett volna vívni Esztergomot, amely csak a Dunán való átkelés miatt fontos. De így is nehéz lenne azt biztosítani, lévén a Dunának ott még igen sok más ága, s az ezek feletti uralmat csak Esztergom kézbentartása biztosíthatná. Mert csak innen küldhetünk segítséget, ha az ellenség mindent latba vetne, hogy azt visszaszerezze.

Én Esztergom elfoglalását tartom a leglényegesebb, legfontosabb feladatnak. E hely birtoka nélkül a Dunán való átkelés a magyarok számára mindig kockázatos és lehetetlen lesz, mert bárhol máshol próbálunk a Dunán átkelőket létesíteni és azokat hídfőszzerű tábiori erődökkel ellátni, — a tapasztalat azt bizonyítja, hogy az ilyeneket a védőrség hamarosan elhagyja, ha az ellenség közeledik. Ezek csak gyenge védművek, s az ágyútűzhöz nem szokott őrségnek 6 bomba is elég ahhoz, hogy megadja magát. Eddig még nem volt példa arra, hogy ilyen — támogatás nélkül magukra hagyott kis helyek szívós védekezést tudtak volna kifejtetni, ha őket támadják. Földvár (Feduar)⁶¹ és Paks (Pax) sorsa is ezt bizonyítja. Számolnunk kell azzal, hogy a gyengén megerősített hídfők semmit sem érnek. A magyaroknak erős kőfalakra, széles árkokra, szóval jól megerősített pontokra lenne szükségük, hogy bátorságban érezzék magukat. Esztergomban mindezeket megtaláljuk, azonfelül nagy város, amelyet lőrésekkel bíró kőfalak és tornyok zárják körül. Sok katonaságnak van itt helye. Biztosíthatja a Dunántúli területeket, — ellenállhat a komáromi helyőrség támadásainak, amelyet igen fájdalmasan érintene az a tudat, hogy Esztergom a magyarok birtokában van. Pápa és Kapuvár birtoka semmit sem ér, ha nincs összeköttetésben Óvárral. Ezek helyőrségei menthetetlenek, ha a győri császári parancsnoknak eszébe jutna őket megtámadni. Nem is mernek most kimozdulni ezekből a városokból, mert minden oldalról, Sárvár (Charuar), Győr, Óvár és Sopron felől körül foghatják őket. És miképpen kaphatnának segítséget a magyaroktól? Semmiképpen még a Dunán keresztül sem tudnának csónakokon visszavonulni. És ha Óvárt el is foglalnók, miképpen tarthatjuk magunkat ott, ha Esz-

⁶¹ A Földvár körül 1705-ben lezajlott eseményekkel foglalkozik *Esze Tamás*. Rákóczi dunántúli hadjáratának terve 1705-ben c. tanulmányában. *Hadtörténelmi Közlemények* 1954. 1. füzet. Földvár ostromát és a Bottyánvára elvesztése körüli események leírását lásd *Markó Árpád* értekezésében: *Bottyán tábormok harcai Bottyánvár körül. Magyar Katonai Szemle* 1933. évf.

tergom nincs a kezünkben? Az ellenség Pozsony (Pressbourg) felől beme-
het a Csallóközbe, és minket Somorjáról kikergethet, hiszen ez csupán
egy nagy falu. Ha Óvárt körülzárják, elvágják közlekedési lehetőségein-
ket, hát honnan támogassuk őket? Esztergom elfoglalása feltétlenül szük-
séges ahhoz, hogy győzelmeket arassunk és megvethessük a lábunkat a
Dunántúli országrészben, magunkhoz csatoljuk annak magyar lakosságát,
rábírnuk, hogy a haza közös ügyéért fegyvert ragadva síkra szálljanak,
amint megtették, amikor Károlyi tábornok lovashadtestével végigszágul-
dott ezen a területen.⁶² Ebből a megerősített városból biztosíthatjuk Óvár,
Kapuvár és Pápa birtokát és tekintélyes haderőt is tarthatunk ezen a
vidéken, mert annak ellátása és visszavonulása az említett helyek bir-
tokában biztosítva van. Nyilvánvaló, hogy az országrész lakossága minden
ingadozás nélkül honfitársai oldalára fog állani, ha tapasztalja, e célra-
vezető és őket védelmező intézkedések eredményét és érzi, hogy nem le-
het ott minket legyőzni. Enélkül természetes, hogy tétováznak, mert
annak a pár sarcoló betörésnek végeredménye, amit csapataink Mor-
vában és Sziléziában végrehajtanak, még nem egészen világos. Amióta
oda csapatokat küldtek, amelyek nem támaszkodhattak a szomszédság-
ban biztos háttérre, községekre, számolni kell azzal, hogy kénytelenek
lennének ott visszavonulni, ha a németek komolyan viselnek hadat
ellenük. S a morva-határszéli és Lajtaparti lakosság kétségbeesve szen-
vedni fog a ő szokásos prédáló fegyelmetlen magatartásuktól. És mi-
képpen lehessen az ellenséges területet megsarcolni, ha annak lakossá-
gával nem tudjuk megértetni, hogy a hadviselés kemény törvényei az
ellenesgölőket szigorúan büntetik.

De nem elég az, ha csak egy helyen, Esztergomnál tudunk átkelni a
Dunán. És innen nehéz is ellenőrizni, hogy mi történik a Duna alsó
szakaszán Budától délre. Az ellenségnek Erdélybe való levonulásával el-
hagyták Földvárt, aminek megerősítését Paks közelében megkezdték.
Semmi sem gátol bennünket abban, hogy felhasználjuk az időt s vagy
ezt a helyet, vagy amatt jól kiépítsük.

A földvári állásnak sok előnye, de két hátránya is van. Az egyik az,
hogy a körülötte lévő hegy, amelyen sáncokat lehet építeni, természetből
fogva erődítményszerű terraszokkal bír és a közelben egymástól függet-
len több kisebb hegycsúcs (monticul) van. Ezek egymást védhetik annyira,
hogy ha egy kissé műszakilag megerősítik, — nem lehet azokat megro-
hanni. Ez a hegy magasabb valamennyinél, kivéve magát Földvár erő-
dítményét, amely a hegy lábánál egy völgyoszoróban fekszik. Az állás
közvetlen szomszédsága mocsárvidék. Ezen keresztül átjárók vezetnek s
rajtuk akár egy 10.000 emberből álló sereg is visszavonulhat a sáncok-
ból lövő ágyúk tüzének oltalma alatt. Az ellenség ezt az állást nem tá-

⁶² Károlyi Sándor tábornagynak első dunántúli felszabadítási kísérletét érte,
amikor 1704. januárjában Győrnél a Dunán átkelve rövid idő alatt valóban ki-
szorította a császári seregszerepeket, de azután könnyelmű s lazán vezetett
hadműveletei kudarccal végződtek és csapatainak garázdálkodása rossz emléke-
ket hagyott hátra a Dunántúl lakosainál.

madhatja meg, legfeljebb, ha magát a végső pusztulásnak akarja kitenni, de csak akkor, ha a védők szívósan védekeznek. További hátrányok azok számára, akik a hegyet el akarnák foglalni, — hogy nincs vizük. Legfeljebb a Dunából hozhatnak nyomorúságos lépcsőkön, amelyek a Duna felőli oldalon szabadon kigyózó vonalban vannak építve a hegy lejtőjén.

Ha ezen a helyen hidat akarnánk átfektetni, az legfeljebb 800 lépésre a sánctól lehetséges s azt is magasra kellene felhúzni, erősen körülsáncolni, szóval az említett híd megerősített hídfőjeként kiépíteni. Ha ezt fölényes erejű ellenség támadja, nincs remény ahhoz, hogy a hegységre épített védművekből támogatni lehetne. Ily módon tehát a híd biztonsága a túlsó parton mozgó csapatok közelségétől függ. Mert, ha innen eltávolodnak, hogy Pálffy tábornok mozdulatait a Duna felsőbb szakaszán megfigyeljék, akkor a rációk egy hadcsoportha összeverődve itt lent megtámadhatják őket s a hidat szétrombolhatják. Ugyanez történnék akkor is, ha a rációkat támadnák meg és Pálffy tábornok azalatt Budáról 10—12 hajóval leereszkedve csapataival a hídfőt erről a partról támadja. Itt azt teljesen megsemmisítheti, mert itteni csapatainkat igen meggyöngyíteni, ha kétfelé osztva kellene harcolniok, nem is volna bátorságos dolog erre vállalkozni.

A másik átjárónak Paks mellett, amelyet a legutóbbi hadjáratban foglaltunk el⁶³ — sokkal nagyobb hibái, de nagyobb előnyei is vannak az előbb vázolténál. Sokkal gyengébb védőrség kellene ide, 500 ember elég lenne. A híd a túlsó parton a hegyszoros közepén köt ki. Ezt a pontot ágyútűzzel nem lehet oly könnyen veszélyeztetni, mint az Földvárnál lehetséges, mert nem fekszik olyan magasan. A vízhorlás kevesebb fáradságba kerül. E magaslat lábánál van egy mocsaras tó, ami visszavonulásnál védelmet adhat, ha egy megvert, vagy az ellenséggel szemben előnytelen helyzetbe jutott csapat kénytelen visszavonulni. Az árokrendszer, a mocsár széle és a Duna partja közt két úton érheti el a hidat s nem kell félnie attól, hogy üldözni fogják. Mert az ellenségnek lehetetlen lenne — mint azt a Fenségednek már benyújtott erődítési tervezet mutatja — a Duna és e mocsár közt előrehaladni, ahol az átjárás helye szűk. Gyalogságunk igen erős ágyú és puskatűz oltalma alatt a hidat megközelítheti s a lovasság a dombok lába körül portyázhatnak. Innen könnyen járható út vezet a Dunához 800 lépésre a híd alatt. Ezen a helyen egy sűrű cserjével benőtt magas part szegélyezi a folyót. A gyalogság szakaszai ebben jól elbújhatnak, visszaverhetik azok próbálkozásait, akik elég merészek lennének ahhoz, hogy a visszavonulást zavarják. Ezt a magában álló hegyet (montagne isolée) igen jól meg lehet erődíteni, ezen már sokat is dolgoztak. De nagy hátránya ennek az állásnak, hogy alig fél ágyúlövésnyire van egy másik hegy, ahonnan ezt jól lehet tűz alá venni. Ez ellen csak jól elhelyezett harántgátakkal (traverses) védekezhetnek, ezeknek helyét már ki is jelölték s a munkát félig már el is végezték. Így a

⁶³ Bottyán november 13-án már Solton, 14-én Földváron van, tehát Paks védelme ekkor került vissza kurucok kezébe. *Thaly*: Bottyán életrajz 79. o.

csapatok jól vannak védve. Másik hibája, hogy ez az állás erősebben ki van téve a bombák tüzeinek, mint Földvár. De mivel a sáncok a hegyek gerincén 105 ölnyi hosszúak és 25 ölnyi szélesek és egész hosszában harántgátak építését tervezik, a bombák fele vagy a Dunába, vagy a sáncok külső lejtőjére esik. Az említett harántgátak így is védelmet nyújtanak, főleg akkor, ha a Duna nagyon megárad. Több csatorna is van itt, amelyek meghiúsíthatják az erőd megközelítését erről az oldalról, ha csak nem gondoskodnak jóelőre arról, hogy itt bakokra szerelt utakat és hidakat építsenek.

Feltétlenül szükséges egy háborúban, hogy a megfelelő térszín, jó erődök és sáncok bizottságok a sikert s ezek megerősítsék a katonák bátorságát és kitartását, különösen, ha a győzniakarás szilárd hite hiányzik a csapatból. Ebben a helyzetben egy tábornok tudása és ügyes vezetése semmit sem segít, hogy ellenségével kellő felkészültséggel szállhasson szembe. Ezért nagyon is törődni kell azzal, hogy a hadiszerecnse elnyerésére kedvező nemes vetélkedést felébresszük a csapatban, másrésztől, pedig a vezetőnek is be kell bizonyítani rátermettségét. Ennek elérésére a csallhatatlan és természetes út az, amelyen a csapatban a fegyelmet és a katonák engedelmségét igyekszik megszilárdítani, a tisztikarban pedig a tisztességet, becsületet annyira, hogy aki hivattot másnak parancsolni, annak rendelkezéseit a legpontosabban végre is hajtják. A katonának tisztelni kell tisztjét, bármilyen rendfokozatot is visel. Ennek az érzésnek a csapatban kell lakozni akkor is, ha egy új elöljáró kerül élére. Ha a tekintélyt aránytalanul osztjuk szét (partagér, lautorité), ez széthúzást okoz, sőt teljes felbomlást eredményezhet.

A fegyelem (discipline) karöltve jár a fel- és alárendeltségi viszony-nyal (subordination), mert enélkül a háborút tudatlanul és rendetlenül vezetik s csak az ellenség győzelmét segítik elő. Ezért az ezredeket megalakulásuk után ki kell képezni, megtanítani a katonai szolgálatra, a fegyverrel való bánásmódra, rendgyakorlatokra és a szabályokat megszegőket meg kell fenyíteni. Szükséges, hogy a tiszteket megkülönböztetésben részesítsük és, hogy a tisztí rangot csakis becsületes személyeknek adjuk meg, akik szívvel lélekkel szolgálnak és fáradoznak legfelsőbb uruk dicsőségének előmozdításában. Viszont, ha bebizonyítják harcckésztségüket és bátorságukat, megfelelő módon kell őket jutalmazni. De kárbaveszett dolog lenne helyes rendszabályokat életbeléptetni és jó utasításokat adni, ha azokat szigorúan végre nem hajtjuk. Még a legjelentéktelenebb dolgokban is szükséges néha, akár halálbüntetéssel is sújtani a bünösöket. Ezt látjuk a Római Birodalom alapításánál, amit nem kezdtek azzal, hogy egy rendetlen nagy tömeg özönlött be abba az országba, amit elfoglaltak. És még oktalanebb volna abban bizni, hogy néhány csodálatos kinyilatkoztatás révén valamennyi légiót sikerült nekik meggyőzni a közös együttértés, szövetség szelleméről s mindarról a félelemről és kívánságról, hogy ezt a hatalmas birodalmat felállítsák. Hanem elkezdtek azzal, hogy rendet szabtak, amivel kiküszöbölték a zavarokat, a tekintély megóvására

törvényeket hoztak, hogy legyen, aki intézkedjék s legyen aki engedelmessékedjék. A fenyítések, amiktől félhetnek, a jutalmak, amik buzdítják őket és a megbecsültetés, ami szívüket felemeli, — mindezek a fegyelmet hadseregükben már a győzelem előtt biztosították. Az ő törvényük halálraítélte azt, aki elhagyta őrhelyét, ott elaludt, vagy harc nélkül hátrált és gyávaságból letette a fegyvert. És ha előfordult, hogy egy cohors vagy légió nem állotta meg helyét, akkor sorsot húztak s minden tizedik katonát kivégeztek azért, hogy azok, akik elkerülték ezt a halált, legalább félhetek ettől. Mivel pedig ha az igazságszolgáltatás védelme alatt e túlságos szigorúság sokáig fennáll és a szíveket megkeményíti, akkor mintegy ellensúlyozásul szívesen részesítették jutalmakban és megisztetetésekben azokat, akik szép haditetteket hajtottak végre, azért is, hogy azok az emberek, akiket a dicsőség, elismerés utáni vágy hevített megkapják méltó jutalmukat a nyilvánosság előtt is. Ez volt az oka e harcias nép nagy győzelmeinek, mert a szabályok betartása, a büntetések, jutalmak, szép eredmények meghozták az örvendetes sikereket, amiket egyébként nem remélhettek volna.

De nem szükséges az ókorba visszanyúlnunk, hogy a katonai rendtartás szép példáját szemünk elé tárjuk. Franciaország sok, népesebb ellenségével szemben mindig csak azért tudott sikert elérni, mert hadrakelt ezredeiben mindig megvolt a rend, fegyelem, engedelmesség. Tudtak büntetni és jutalmazni. És, ha hadseregüket növelni kellett, 3—3 századot elvettek a régi hadseregből, azokat az újonnan felállított ezredek élére osztották be, hogy ezek tanítsák meg rendtartásukkal, fegyelmükkel a többieket is a rendre, fegyelemre, mert ezt tartották a hadsereg élete legényegesebb követelményének.

En ezt az emlékiratot nem azért írom, hogy saját gondolataimat, megfigyeléseimet nyilvánosságra hozzam, hanem azért, hogy Fenséged elé tárjam tapasztalataimat, hogy serege utánozhassa mindabban, amit jól végez, ezeket az elveket és a valóságban is olyan hős katonák legyenek Fenséged magas személye körül, akik valódi odaadással, buzgalommal szolgálnak, és, hogy az én buzgalmam és odaadásom az oka annak, hogy fáj nekem és türelmetlen vagyok, ha különböző alkalmaknál, amióta itt szolgálok, találkoznom kellett tisztekkel, akiket Ön elhalmoz engedményekkel és javakkal és ezt hálátlansággal viszonzózzák, amikor elvesztik bátorságukat és szegyenérzet nélkül gyengeség és gyávaság példáját mutatják katonáinknak. Ezzel minden szegyenérzet nélkül olyan tetteket követnek el, amelyek egy olyan Fejedelem dicsőségét veszélyeztetik, aki annyit fáradozik az ő boldogulásuk érdekében. A Vörösvár alatti találkozás óta⁶⁴ nem láttam mást, csak rosszul vezetett harcokat, mert abban a küzdelemben még Fenséged jelenléte és az a bátorság,

⁶⁴ A Pudmeric mellett 1705. augusztus 11-én vívott csatát szokták egykorú források a Vörösvár melletti harcnak nevezni. Részletes leírását lásd: *Markó Arpád*: II. Rákóczi Ferenc a hadvezér 261—289. o.

amellyel magát a veszélynek kitette, némelig fellelkesítette őket. De már a vár ostrománál, ahol 18 kedvező napot elvesztegettek, kénytelen voltam megírni Bercesényi tábornoknak, akinek parancsára kétszer is oda mentem, — hogy ezt a vállalkozást a tisztok és katonák milyen immelámmal vezették és végezték, minden lelkesedés nélkül, és hogy ezek a tiszturak nem voltak hajlandók maguk is nekilátni a munkának, hogy összekötetést létesítsenek a vár alatt dolgozó aknászokkal. Komáromban 6 ezredes közül, akik odajöttek, hogy a rohamot megszemléljék, az egyik — amikor távoznok kellett, kiengedett kezeink közül egy őrség, amit mi útközben a Duna partján ártalmatlanná tettünk. Erre ez az őrség hanyathomlok csónakba ugrott, amelyen egy könnyű ágyú volt felszerelve. 3—4 lövést lőttek a levegőbe, mire az ezredes 400 lovasával örült iramban elszárgaldott, s minket — engem és Rivière urat otthagytott a város és a mocsár között a várbeli ágyúk tüzeinek hatáskörében. Ott állottunk magunkra hagyatva, minden segítség nélkül, amikor a sáncokból 20 ellenséges lovas felénk közeledett. Egészen biztosan foglyul esünk, ha nem sikerül utolsó percben onnan elmenekülni.

Terv szerint éjjel kellett volna a várost megrohanni s e célból annak a hídnak biztosítására, ami a mocsáron át odavezetett, még fényes nappal 300 embert rendeltek oda. De e csapatot vezető tiszt ezt az őrséget messze a híd mögött, 500 m-nél is hátrább, állította fel, s mire a nap felkelt —, az ellenség már a hídon volt.

Amikor már döntöttek a főtámadás részleteiről, megbeszélték az adandó jelzéseket és a csapat tagozódását az előnyomulásra és a helyszínen készített rőzse-kötegeket este a megfelelő helyekre már előre is vitték — a tervet megváltoztatták, olyan ürüggyel, amikre csak boszszankodva gondolhatunk, mert rossz és gyáva kifogások voltak.

Szégyenszemre vissza kellett vonulnunk, nemtörődve azzal, hogy a közvélemény ezt hogy fogja megítélni és mit gondol majd Fejedelemséget messze a híd mögött, 500 m-nél is hátrább, állította fel, s mire a kibendelt huszárok néhány, nem is nekünk szánt ágyúlövésre úgy szét-rebentek, mint egy felriasztott foglyomadár csapat.

Mikor először szemlélttem meg Óvárt⁶⁵ 300 lovas kíséretében, csakis Rottenstein úrnak köszönhettem, hogy a németek meg nem öltek, vagy fogságba nem hurcoltak. Ugyanis 60 ellenséges katona jött ki a várból egy kertbe. Az ezredes és 300 lovasát a 4—8 ágyúlövés, ami senkiben sem tett kárt, annyira megfélemlítette, hogy kerekét oldották — mire én hozzáírtam. Pedig ezt a kitörő ellenséget játszva felkoncolhattuk volna, ha a huszárok el nem vágatnak.

⁶⁵ Ocskay december közepe táján zárta körül Óvárt. *Rónay—Horváth Jenő*: Magyar Hadikrónika II. k. 349. Ez a jelenet tehát december hó valamelyik napján játszódhatott le. Rottenstein János, Rákóczi szolgálatában álló tüzérezredes volt. Ugy látszik Óvár esetleges ostromával kapcsolatban tartózkodott valószínűleg szintén helyszíni tájékozódás céljából a vár előterében, s Le Marie magára maradvá hozzácsatlakozhatott.

Egy másik alkalommal, amikor ismét Rivière úrral⁶⁶ együtt voltunk kint, a mellénk adott huszárok ugyanígy cserben hagytak 3—4 ágyú-lövés hallatára. A veszély ezúttal nem volt oly nagy, mert Rivière találkozott ugyan egy 10—12 ellenséges katonából álló járőrrel egy közeli kertben, de ezek pár lövés után eltávoztak.

A Sopron alatti harc közben mégjobban kiütközött egyrészt a hitványság (lachteté) másrészt a győzelem lehetősége, ha komolyan hozzáfogtak volna. Amikor az árok már a miénk volt és a létrákat feltámasztották, még egy lövés sem esett s egy ellenséges őrszem sem mutatkozott. De ezt nem használtuk ki. A tisztek kényelembe helyezkedtek s a katonák csapatostul eltávoztak még a támadás előtt. Napközben Rivière úrral megszemléltük a helyzetet. Az az ezredes, aki önként ajánkozott, hogy 400 lovasával elkísér, a sánc mögött 500 lépésnyire egy fedezékből ki sem mozdult s lovasai, akiket hozzánk küldött, elvágattak, látva azt, hogy az ellenség ágyú- és puskatüze reánk irányul, tehát, ha mellettünk maradnak, ütött a végórájuk.

Mit lehet ilyen emberekkel csinálni, akik állandóan félnék a haláltól? (Que peut-on faire, avec des gens, qui ont toujours la crainte de la mort?) Ezek jóllakva lusták, ha harcolni, győzni kell, vagy egy közönséges feladatot becsülettel elvégezni, még akkor is, ha nem fenyeget valami előre nem látott veszély. De kapzsi és türelmetlenek, ha zsákmányszerzésről lehet szó, ott, ahol nincs ellenség a közelben.

Soha még egy nép sem volt annyira felizgatva és nem vonakodott fegyvert ragadni a magyarok ellen, mint éppen ezek a magyar honfitársaik, a Dunántúl népe, mert amikor ide bejöttünk, mint a vadak, akik ellenséges barbár területre léptek, elrabolták marháikat, a boroshordókat a pincékben feltörték, raboltak, bútöröket összetörték, gyűjtögettek, erőszakoskodtak és senki sem büntette őket, nem is akarta a főbűnösöket kikutatni. (Si jamais peuple á esté excité a prendre les armes contre les hongrois, se sont leurs compatriots de l'autrecoté du Danube. Ont est entré chez eux en ravisseurs et comme dans un pays ennemie e barbare, enléle tous les bestiaux, versé le vin dans le caves, volé, brisé les meubles, brullé, violé e tué sans punition.)⁶⁷ Azt olvassuk, hogy a régieknél a szilárd fegyelem megőrizte a lakosság vetéseit, gyű-

⁶⁶ De la Rivière János, a kuruc tüzérségnek különösen értékes francia tisztje volt, s várépítésekben is kiváló szakember. Ersekújvár megerődítése jórésben az ő munkája volt. Erről szép színes vázlatot is készített, amelyből kiténik, hogy a várat teljesen Vauban rendszere szerint építették ujja. A vázlatot Thaly közli Ocskay Lászlórol írt könyvében. Eredetije a Károlyi levéltárban van. Thaly: Ocskay László II. k. 316. o.

⁶⁷ Ez a megbélyegző bírálat csakis Károlyi hadaira vonatkozhatik, mert amikor Bottyán 1705. őszén, tehát abban az időben, amiről Le Maire emlékirata szól, — a Dunántúlra bevonult, ő szigorú fegyelmet tartott és a lakosságot kímélte, támogatta. Erről némi büszkeséggel és kissé ironikusan tesz említést Károlyihoz 1705. december 27-én Harkáról (Sopron közelében) írt levelében. Eredeti levél a Károlyi levéltár 1705. évi decemberi fasciculusában: ... „A katonaság jó disciplinában tartatik, semmi huzást s vonást nem követ el, az mint is engemet nem kártévó hanem jótévő Jánosnak hinak“. Károlyiról beszéltek akkor a Dunántúlon mint „Kártévó Sándorról“.

mölcseit, veteményeit a földeken és ezt a sikert a rend, szigorú engedelmesség hozta meg. Hát miért nem követjük mi is ezeket az üdvös szabályokat? És ez a veszélyes és rendszeres pusztítás gyakran megismétlődött. Ezen hamarosan nem is lehetett változtatni, mert azt állították, hogy nem lehet mindent rögtön orvosolni, — ehhez türelem kell. De minél inkább elhatalmasodnak a bajok, annál nehezebb azokat jóvá tenni. Az új bajok szaporítják a régieket és nem lehet mindezt nemtörődomséggel helyrehozni. Utánozni kellene a régi és újabbkori hősök gondos magatartását.

A magyar tábornokok nem fenyítenek, de nem is jutalmaznak kellően, ellentétben a régi római szabályokkal, és így egyrészt féktelen kicsapongás (licencie) másrészt tunyaság (indolence) mutatkozik. Mert, ha sem a tiszt, sem a közember nem látja jó cselekedetének nyilvánossághozatalát, elveszti kedvét, lelkesedését. Senki sem igyekszik vetélkedni azzal a bajtárssal, akit ki kellett volna tüntetni, vagy megjutalmazni.

Az a tiszt, aki elragadott az ellenségtől egy mozsarat és egy kis ágyút, amiket Lipótvárból hoztak ki, nem csak hogy jutalmat nem kapott, de az is megtörtént, hogy egy különleges vállalkozásra jelentkező katonáknak nem adták meg azt a pénzjutalmat, amit ígértek, pedig feladatukat bátran, eredményesen megoldották. A német zsoldosoknak, akik a Pápa ellen indított támadásunkban résztvettek, egy havi zsoldtöbbletet ígértek, azután elküldték őket sétálni. Egy tisztjük mondta nekem Sopron előtt, hogy vonakodtak további harcra vonulni, mert tisztjeik nem tartották be ígéreteiket. Bottyán tábornok, aki szintén megígérte ezt nekik, és akinek én ezt felemlítettem, azt felelte: menjenek, keressék meg a kincstárnokot és vezessék azt elő. Ez a felelet szép és okos volt.⁶⁸ (Cette reponse fut belle et sage.)

Igy azután a pápai és kaposvári helyőrségek katonáitól, akik pedig Fenséged szolgálatában állottak, elvették jó fegyvereiket és szuronyaikat s ezek helyett rosszakat adtak nekik. Meztőláb meneteltették őket, panaszukat meg sem hallgatták. Ezért aztán 17-en még Sopron előtt megszöktek. És ha Fodor László új ezredét továbbra is csak az a két százados vezetni csupán, akik már itt vannak —, ez a csapat soha sem fog összeállni, szolgálatra alkalmatlan lesz, mert ezredese ritkán tartózkodik ezredénél, a soproni harcnál is hiányzott.

És hogyan viselkednek az ezredesek és a többi tiszték menetelések, vagy ostromzárak alatt? Vagy a terített asztal mellett ülnek, vagy lerészegedve ágyban fekszenek. Nem vizsgálják őrségeiket, elfelejtkeznek azok felállításáról, nem vizsgálják legénységük fegyvereit, nem gyakorlatoznak, nem törődnek a jövővel, de arról nem felejtkeznek meg, hogy a parasztoktól be ne követeljük mindazt, ami ellátásukhoz szükséges. (Ils sont toujours a table ou sur des lits après avoir trop bu, ne visitez jamais leur gardes.) Ezek a hanyagságok, amiket a tábornokok ismer-

⁶⁸ Nem világos, erősen csipós mellékízű megállapítás.

nek és eltűnnek (ce relachement scieu et toleré par les generaux) egészen a legénység soraiban is lábrakapnak. Őrhelyüket elhagyják, ha úgy tetszik nekik, szakaszokba összecsoportosulva elhagyják a táborát, fosztogatnak s ha alantas tisztjük őket fenyegetni meri, kardot rántanak ellene, elkergetik, sőt bántalmaznak is. (Si le subalterne les veut menacé, ils tire le sabre sur lui, le fonds sauvé et souvent le frappent.) Fegyvereiket annyira nem gondozzák, hogy azokkal már lőni sem lehet. Koborló kalandorok módjára útközben lemaradoznak, ezerféle úton kísérik a csapatot minden oldalon.

A lövészerrel nem takarékoskodnak. Hihetetlen mennyiségű puska-
port, golyót fogyasztanak el és nem gondolnak ennek vészes következményeire. A lövészerraktárak sorban kiürülnek s nincs utánpótlásuk. Hat hónappal azelőtt vizsgáltam meg Érsekújvár készletét, 39.000 kg lőpor volt ott, — ma nincs több 20 kilogrammnál. Nyitrán 10.000 kg volt, csak 2 kg maradt. Elfogytak a bomba — ágyúgolyó — gyújtóbomba — gránát — és egyéb lövészerkészletek. És mit értek ezzel el? És hogy arassanak győzelmeket, ha a hadtesteket kis egységekre aprózzák fel, amelyek nem elég erősek ahhoz, hogy nyomatékkal tudjanak fellépni. Azt hiszem, hogy ezek a kis csapatok alkalmasak talán arra, hogy az ellenséget meglepjék, ha táborát váratlanul különböző oldalról megrohanhatják. De ez is csak akkor járhat eredménnyel, ha a közelben mozgó csapattestek beavatkozhatnak, összemérhetik fegyvereiket az ellenséggel s értesíthetik kellő időben a többieket, ha ezek nincsenek nagyon távol. De éppen azért szükséges, hogy ezek a csapatok számban arányosak legyenek az ellenségével, mert máskülönben egy helyen 2 ezred, a másikon 3, a harmadikon 4 és együttvéve kereken számítva mintegy 3—4000 ember képtelen valami jó eredményt elérni. Ha pedig több csoportot akarunk egy hadtestben egyesíteni, hiányzik a vezető. És nem is található meg többé mert az egyik a Fehérhegyekbe veszi be magát s csak akkor mutatkozik, ha az ellenséget a síkságon tudja. A másik mindenáram olyan vállalkozást akar befejezni, amit rosszul kezdett meg, és már régen túlhaladott parancsokhoz ragaszkodik. Így minden parancsnok tudja magatartásának olyan magyarázatát adni, amely lehetetlenné tesz bármilyen nagyobb méretű hadmozdulatot és minden esetben találnak mentőkörülmenyeket. Ehelyett alaposan megfontolt és kidolgozott haditerveket kellett volna kigondolni, amelyek összhangban vannak a rendelkezésre álló erőkkel és azokat egyöntetűen harcbavetni, hogy dicsőséges eredményt érjenek el. Így arathatnak győzelmeket az ellenségen lépésről-lépésre haladva, mert az ellenség hátrányosabb harcászati helyzetbe kényszerítve semmit sem tehet és mindig inkább hátrálni fog, mintsem, hogy magát a pusztulásnak kitegye. Az erők szétforgácsolását csak nagy harcú egységek engedhetik meg maguknak, amelyeket egy helyben összpontosítva amúgy is nehezen lehetne élelmezni. Pálffy tábornoknak csak kis haderő áll rendelkezésére és mégis alkalmat adtunk neki arra, hogy a mi kisebb horderejű támadásainkat kivédhesse s nem kellett neki benyomulni olyan területre, amelyet gyenge erőkkel igyekezett biztosítani.

Az a 10.000 magyarból álló harccsoport, amely a Dunán átkelt, szétagolás nélkül képes lehetett volna arra, hogy könnyen ellenálljon, győzelmeket arasson, néhány fontos pontot elfoglaljon és az ellenséget mindenütt megverje, ahol találkozik vele.

Még sok mindent tudnék mondani azokról, akiknek kezében van ma a felsőbb vezetés. De mély alázattal kérem Fenségedet, legyen meggyőződve arról, hogy kizárólag a fájdalom az oka felizzgatott kedélyemnek, amikor látom a sok kötelességmulasztást, és azt, hogy sok kedvező alkalmat veszni hagynak, ahelyett, hogy megszerezzék a győzelmet és azt a szerencsét és boldogulást, amit Fenséged a sorstól méltán remélhetne, és amit meg is kapna, ha a katonai erények ehhez hozzásegítenék.“

*

Le Maire Emlékiratának figyelmes áttanulmányozása minden, a Rákóczi-szabadságharc hadtörténetével foglalkozó történetkutató számára érdekes és tanulságos olvasmány. A francia brigadéros éles tükröt állít a kuruc hadinép elé és a tükör képe nem nagyon vigasztaló. Lesújtó bírálata, elkeseredett, — bár mindig higgadtan — előadott kifakadásait talán egy-két helyen nem szívesen olvassuk és joggal elfogultnak is tekinthetjük. De figyelembe kell vennünk tiszta szándékát, vagyis azt, hogy tanítani akar és, hogy a magyar szabadságharc ügyét és Rákóczihoz való hűségét komolyan szívében viseli. Ezért kétszeresen fájni neki az, hogy a kuruc hadsereg többet, és mindent jobban tehetne, ha Fejedelme példáját követné és ha soraiban meglenne az a „serény resolutio“ és az az „unanímis consensus“ azaz szilárd elhatározás és egyértelmű egyetértés, amit Zrínyi Miklós is az ő korabeli magyarságtól követel. Le Maire itt ismertetett Emlékirata is igazolja Esze Tamás igen helyes megállapítását, aki a szabadságharc, éppen ugyanennek az időszakával (1705.) foglalkozva állapítja meg,⁶⁹ hogy: „... a hadsereg regularizálása nem tud lépést tartani a hadviselés követelményeivel. Egyre jobban kitűnik a főúri tábornokok dilettantizmusa, sem fegyelmet nem tudnak tartani, sem vezetésre nem alkalmasak.“ Ezt a megállapítást Le Maire tapasztalatai alapján még kiegészíthetjük azzal, hogy a kuruc tisztikar nagyrésze, — tisztelet az olyan kivételeknek mint Bottyán, Bérei Balogh Ádám, Orosz Pál, Czelder Orbán, Esze Tamás brigadérosok, Ebeczky István, Galánthay Balogh István ezredesek, Rátonyi János kapitány a görgényi vár hős védője és még sokan mások, — sem volt jobb, fegyelmezettebb vezéreinél. — tehát a felelősség a kuruc haderő fegyelmezetlen volta miatt egyetemlegesen őket is terheli.

Markó Árpád,
a történettudomány
kandidátusa

⁶⁹ Esze Tamás: I. m. Hadtörténelmi Közlemények 1954. évf. 1. füzet. 212. o.

IRATOK A KOMÁROMI VÁRRÓL AZ 1848—49-ES SZABADSÁGHARCBAN

A komáromi várnak igen nagy szerepe volt az 1848—49-es magyar szabadságharc történetében. A támadó osztrák hadseregnek jelentős részét kötölte le a vár környékén, és kitörésekkel nehezítette meg annak előnyomulását 1848—49 telén. Fennállása az osztrák hadműveletekre zavarólag hatott, a magyar nép és a magyar hadsereg számára pedig reményt nyújtott a legválságosabb pillanatokban is.

Fekvése igen kedvező: a Duna és a Vág összefolyásánál épült a Csallóköz csúcsán, ezért csak a Csallóköz felől lehet megtámadni. Kiválóan épített vár, melyet a Duna és a Vág természetes akadályai mellett a Csallóköz felől a Nádorvonal (Palatinal Linie), a másik oldalon pedig az ószőnyi Csillagsánc és a megerősített Hadisziget (Kriegsinsel) teszik hozzáférhetetlenné.

Élelemmel kellőképpen el volt látva. Falai között körülbelül 10—12 000 ember tartózkodott.

Az osztrákok nagy fontosságot tulajdonítottak a komáromi vár elfoglalásának.

Az 1848—1849 telén előnyomuló osztrák hadseregből Wrbna altábornagy maradt Komárom előtt a 2. hadtesttel, és 1848 december 30-án felszólította Majthényi várparancsnokot a vár feladására. Majthényi ekkor még elutasító választ adott, majd hasonlóképpen január 1-én Ramberg altábornagynak is, aki a vár körülzárását hajtotta végre.

Az osztrákok kezdetben jelentősebb áldozat nélkül szerették volna elfoglalni a várat, ezért szólították fel a parancsnokot annak feladására. Majthényi, aki korábban oly önérzetesen utasította vissza a vár feladását, a kormány menekülése után ingadozóvá vált, és lemondott a parancsnokságról.

Az utána következő parancsnokok szilárdan kitartottak a vár védelme mellett. A vár rendszeres ostromának a megkezdéséig az őrség kirohanásokkal nyugtalanította az ellenséget.

Miután az osztrákoknak nem sikerült a várat áldozat nélkül elfoglalni, március elején szorosabbra vonták az ostromgyűrűt. Ekkor már Simunich altábornagy, — aki kezdetben Lipótvárnál működött — a komáromi blokádhadtest parancsnoka, és körülbelül 14 000 ember és

42 ágyú állott rendelkezésére. Terve az volt, hogy a várat teljesen körülzárja. A Csallóköz felől Sossay vezérőrnagy dandárja zárta körül, a Vág mentén Veigl altábornagy hadosztálya, a másik oldalról pedig Lederer vezérőrnagy dandárja.

Március 31-én a Bécsből érkezett Welden tábornaszernagy általános rohamot rendelt el a vár ellen, azonban ez nem járt sikerrel. Ugyancsak ezen a napon kézdődött meg a vár rendszeres lövetése.

Egy kimutatás szerint április 18-ig 14 460 bombát zúdítottak a várra. Azonban a vár őrségét és az árulással gyanúsított Majthényit követő parancsnokokat¹ mindez nem félemlítette meg.

A várórség segítségére és bátorítására Kossuth Guyon tábornokot küldte a várba, azonban nem sikerült bejutnia. Mindenesetre a várórség értesült a közeledő magyar seregről.

A tavaszi hadjárat során dicsőségesen előnyomuló magyar hadsereg április 22-én felszabadította a komáromi várat, és április 26-ig teljesen megtisztította a vár környékét az osztrák csapatoktól. A parancsnok ekkor Klapka lett. Klapka neve ezután összefonódott Komárom nevével. A cári segítséggel megerősített osztrák sereg sem bírta vele, és a vár még Világos után is magyar kézben volt.

Pétervárad és Munkács várának szeptember 11-i eleste megrendítő hatással volt a komáromi helyőrségre. Október 2-án adta fel Klapka a várat, azzal a kikötéssel, hogy a császár kegyelmet fog gyakorolni a hazafiakkal, valamint a hazáért sínylődő minden bebörtönzöttel szemben, és megkezdődött a honvédsapat lefegyverzése.

Az osztrákok azonban nem tartották be a megadási feltételek során tett ígéreteiket: a 13 tábornokot kivégezték; a honvédeket, sőt a tisztek egy részét is közlegényként sorozták be az osztrák hadseregbe és idegenbe vitték őket; az olmützi, kufsteini és egyéb várbörtönök pedig magyar hazafiakkal teltek meg.

Klapka 1850. február 6-án Londonból Haynaunak írt levelében vádat emelt a kegyetlenkedések ellen és a szerződés megszegéséért.

*

A közölt okmányok válogatása azzal a céllal történt, hogy a vár védelmének fontosabb eseményeit ismertessék a szabadságharc során.

Az iratok nyelve Kossuth és Szemere levelének kivételével német, részben eredetiek, részben a bécsi Kriegsarchiv másolatai.

¹ Mack, Kosztolányi, Meszlényi, Halasy és Török.

1.

Oroszvár, 1848. december 21.

A hadseregfőparancsnokság utasítása Neustädter vezérőrnagynak, hogy a csötörtöki és a somorjai állásait a Csallóközben Komáromig tolja előre, és az ellenség komáromi kitéréseit akadályozza meg.

Tábornok úr még idejében tudomást fog szerezni arról, hogy a tegnapi parancs folytán a Csallóközben Csötörtöknél és Somorjánál elfoglalt állásából mikor vonuljon a Duna jobbpartján Győr felé előnyomuló hadsereggel egymagasságban Komárom ellen.

Ha ön közben jelentősebb ellenséges portyázó csapattal találkoznék, — ami előfordulhat, ha az ellenség Komáromból támadó hadműveletet hajtana végre, — akkor sürgősen és biztos úton értesítse erről a Nagyszombaton levő Simunich altábornagyot, és a lehetőségekhez képest akadályozza meg az ellenség előnyomulását, visszavonulva Csötörtökre.

Hadtörténelmi Intézet Levéltára. Az 1848—1849-es forradalom és szabadságharc iratai, 6. fasc. 77. irat.²

2.

Oroszvár, 1848. december 22.

A hadseregfőparancsnokság (Windischgrätz) utasítása Kempen altábornagynak Pozsonyba.

Csapatának felállítását illetően szükségesnek tartom, hogy értesítem önt a Neustädter-dandárra és a Simunich altábornagy hadosztályára vonatkozó rendelkezésekről.

Miközben a hadsereg zöme a Duna jobbpartján Győr irányában nyomul előre, ugyanakkor Neustädter tábornok a Csallóközben a Duna balpartján hasonló magasságban vonul előre Komárom ellen, azzal a céllal, hogy kikémlélje, vajon az ellenség támadó hadműveletet akar-e végrehajtani Komáromból?

H. I. L. 1848/49. 6/240.

3.

1848. december 24.

Kémjelentés az osztrák hadseregfőparancsnokságnak Komárom helyzetéről.

Herz Salamon pozsonyi zsidó gabonakereskedő tegnap Komáromból előőrseinkhez érkezett. Gróf Mensdorf ezredes hozzám utasította, ahol ma reggel 1/28-kor jelentkezett. Mivel ő csak azért ment Komáromba, hogy a rebellisek által tőle Pozsonyban elvett gabonáját reklamálja, ezért Komáromban nem is figyelt másra. Szilárd meggyőződése azon-

² A jelzetet a következőkben rövidítve adjuk, pl.: H. I. L. 1848—49. 6/77.

ban, ha valaki Komáromot katonailag akarja megtekinteni, akkor ez a legkisebb részletéig megvalósítható.

A város és Komárom vára tömve van mindenfajta készlettel, anynyira, hogy alig lehetséges más dolognak az elhelyezése. Reguláris katonaságot nem látni. A Sándor-gyalogságnak egy zászlóalja még ott tartózkodik és a csákójukat honvéd módra alakították át. Ezek a honvédek nyomorúságosak, fegyvelmezetlenek, kedvetlenek és kiképzetlenek. A várban naponként 10—20-as csoportokban gyakorlatoznak. E hó 23-án az 5. tüzérezredből letartóztattak 120 embert, akiket Pestre vittek, mivel nem akarták tovább szolgálni a rebelleket. Ezért a tüzérségnél is sok újonc található.

Tegnapelőtt $\frac{1}{2}$ 10-kor a reguláris katonaság a Duna jobbpartjára ment. A Nagyduna-ágon dereglyékkel szállították át őket, a Kisduna-ágon pedig, amely teljesen befagyott, cölöphidat vertek.

A Nagycsallóközben a Nádorvonal előtt egyáltalán nincsenek előőrsök felállítva, és zavartalanul lehet egészen a partig menni, ahol egy altiszt kevés akadályt gördít a belépés elé.

A rebellis Lázár tábornok a komáromi megyeházán lakik.

A házakon és a nyilvános tereken nagy mennyiségű kiáltványt függesztettek ki a rebellek, melyek óvják a népet attól, hogy higyenek azoknak a cs. k. kiáltványoknak, melyeket Windischgrätz altábornagnak tulajdonítanak. Kiáltványaikban az osztrákokat törvényteleneknek és trónfosztottaknak nyilvánítják. Azonkívül a francia és olasz kormány közeli segítségét ígéri.

Azt hirdetik a magyaroknak, hogy Windischgrätz minden fiatal embert katonának képeztet ki, és ezeket Olaszországba küldi a hadsereghez. Ezért a fiatalemberek inkább vonuljanak be hazájuk védelmére a honvédszászlóaljához.

Szőny közelében, Ácsnál, a magaslatokon két sáncot emeltek, azonban még nem szállták meg őket.

Kolb cs. k. élelmezési biztos és a Szt. Gyoni számadó a felkelőket szolgálják: az első kényszerből, az utóbbi önként. Mindketten továbbmentek a visszavonulókkal.

H. I. L. 1848—49. 6/351.

4.

Ács, 1848. december 29.

A II. (Wrbna) hadtestparancsnokság jelentése a cs. k. hadsereg-főparancsnokságnak Győrbe.

A II. hadtest délután 3 órakor a Csorich-hadosztállyal és a Colloredo-dandárral megérkezett Ácsra. Ezt a helységet megszállta, és a Komáromba vezető úttal szemben foglalt állást. Valamennyi csapat,

az előőrsök kivételével, itt táborozik. A Lederer-dandár még ma Czonczóra megy, és a Czonczó patakak a Dunába való befolyásánál állást foglal balszárnyuk védelmére.

A Lichtenstein herceg lovasosztály Harkályig, Mocsáig és Ószőnyig ment előre a komáromi úton Pest felé, és ezeket a helységeket megszállta. Erős őrzérek portyáznak Újszöny felé, és tartják az összeköttetést a nevezett három állomással, valamint az Ácsnál levő hadtest előőrseivel.

Az előőrsök szerint az ellenség Újszönyt nem szállta meg. A Komárom és az újszönyi hídfő közötti hid már nem áll, és az összeköttetést csupán egy átkelővel tartják fenn. Az újszönyi hídfő előtt nagy költséggel épített sáncok üresek, és látszólag csupán a hídfőt szállták meg.

Komárom védőrsége mindössze 7000 ember. Egy Komáromból megszökött árkász jelentkezett előőrseinknél, és azt állítja, hogy valamennyi cs. k. tüzér megtagadta a szolgálatot, és Komáromból fogolyként szállítják el őket.

A Győrből elvonuló felkelők közül csak egy zászlóaljnyi honvéd ment Komáromba. A többi folytatta visszavonulását Dorog felé.

Holnap megkezdem a hídfő szűk körülzárását, és felszólítom a parancsnokot Komárom átadására.

H. I. L. 1848/49. 7/87.

5.

Pozsony, 1848. december 25.

Kempen altábornagy kémjelentést küld Windischgrätznek. (Részlet.)

... a kém jelenti, hogy Pozsonytól Komáromig sehol sincs ellenség. A vidéket Szőnytől Újfalug, különösen az útvonalakat, elsáncolták, és fatorlaszokat állítottak fel. E hó 22-én Komáromból ágyúkat is rendelték oda.

A kém további állítása szerint 10 000 gyalogos tartózkodik a komáromi várban. Lovasság nincsen, és állítólag 35 rossz kezelőszeméllyel ellátott ágyúütegük van.

Kossuth sógora, — Meszlényi térőrnagy — ellenőrzi Majthényi várparancsnok viselkedését.

Gönyűn állítólag 3000 gyalogos és 2000 lovas áll; Győrött pedig 17 000 ember, közülük 3000 lovas és 20 üteg.

Jelenti továbbá a kém, hogy a rebellesek sorában 50 lengyel tisztharcos, és arra törekszenek, hogy az itteni ulánusokat esküszegésre és szökésre bírják.

A fegyházak valamennyi rabját kiengedték.

Az is tudomásomra jutott, hogy bécsi fiatalok a magyar felkelők

sorai közé álltak, és közülük ötvenen e hó 22-én Győrben szolgálatot vállaltak.

H. I. L. 1848/49. 7/139a.

6.

Mocsa, 1849. január 1.

Kivonat Ramberg altábornagynak báró Majthényi komáromi várparancsnokhoz intézett leveléből.

Felhívja figyelmét arra, hogy a magyar kormányra tett esküje nem köti, mivel ez törvényesen nem létezik, és korábbi esküje a császári hűségre kötelezi. További ellenállás helyett a vár azonnali átadását követeli a császári csapatoknak.

H. I. L. 1848/49. 8/11.

7.

Komárom, 1849. január 1.

Majthényi vezérőrnagy válasza Ramberg altábornagynak.

Anélkül, hogy méltósággal vitába bocsátkoznék tettünk helyességéről, vagy helytelenségéről, csupán azt tudom önnek válaszolni, amit gróf Wréna altábornagynak is válaszoltam: Komárom várát minden külerődítményével az utolsó csepp vérig védelmezzük.

H. I. L. 1848/49. 8/12.

8.

Kocs, 1849. január 1.

Trattner ezredes jelentése a cs. k. hadsereg főparancsnokságnak a Komárom környékén végzett felderítésről, és a tervezett komáromi ostromzáróról.

Alúlirott báró Smola őrnaggyal január 30-án elindult Győrből és 10 óra tájban érték el az I. hadtestet, amely a Komárom előtti magaslatokon harcrendbe fejlődött fel. Innen a főhadiszállásmesteri hivatalhoz tartozó Bach őrnagyot parlamenterként a várba küldték, hogy a vár védőit a vár átadására szólítsák fel.

Véleményem szerint a Komárom előtti állás túlságosan távoli ahhoz, hogy az ellenség előtt teljes erőnk látható legyen.

Ezekről a magaslatokról jól látszottak a Homokhegyen és az Újszőnyi magaslatokig húzódó sáncok, és az ellenség jól felhasználta az 1809-ben a franciák ellen épített árkok maradványait. A kiküldött járőrök azzal a jelentéssel tértek vissza, hogy az ellenség elhagyta mind a tíz sáncot. Ezek egyikén a háromszínű zászló lengedett.

A mellvédek még befejezetlenek. Újszőnyt az ellenség teljesen elhagyta, és a Dunán keresztül a hídfőhöz, majd a várba vonult vissza.

Miután a parlamenter elutasító válasszal tért vissza, az I. hadtest Ácsra vonult. Puszta-Herkálra egy szárny³ lovasságot küldtek, és Ram-

³ Egy szárny két szakasznak felelt meg, mely 92 emberből állt.

berg altábornagy egy gyalogos zászlóaljat, egy lovas századot és egy fél lovasüteget rendelt Ószönybe. A csapat tartaléka Mocsára ment. 31-én reggel Ramberg altábornagy terepfelderítést hajtott végre, mégpedig Pusztá Bieleg, Naszály, Almás Hof-on keresztül Ószönybe, ahol megtette a szükséges intézkedéseket ennek a helységnek a megtámadása ellen.

A délutáni órákban a hídfő sáncaiból az Újszönyből Ószönybe vezető úton vonulóokra és egy tűzérési szállítmányra tüzeltek.

Ramberg altábornagy szándéka, hogy Újszönyt megszállva tartja, mivel ez Ószöntől túlságosan távol van, és az ott levő csapatokat könnyen megtámadhatják.

Véleménye szerint, Mocsa mindkét helytől távol van, és ilyen körülmények között a legmegfelelőbbnek látszik Ószöny erős megszállása, barrikádokkal való biztosítása, és szükséges néhány ütegállás készítése is minden támadás ellen.

Az altábornagy javasolta, hogy a felkelők által a Homokhegyen és az Újszöny előtt készített sáncokat megnyitja, hogy az Ács felé eső oldalt szétrombolhassa.

Ezt és Ószöny biztosítását a Kochweichte mérnök-százados vezetése alatt érkező árkászszázaddal valósíthatják meg.

A csapatok gyengesége, valamint a helységek távolsága miatt Komárom támadási pontjának — a hídfőnek — tényleges körülzárása nem valósítható meg. Meg kell elégedni az ellenség mozdulatainak a korlátozásával. Ez azonban könnyebbé válik azáltal, hogy a jégzajlás miatt lehetetlen a hídfőnél a kitérő csapatok gyülekezése. Támadó hadmozdulatra gondolni sem lehet.

H. I. L. 1848/49. 8/13.

2.

Mocsa, 1849. január 5.

A hadsereg főparancsnokság értesítése Ramberg altábornagy hadosztályparancsnoknak, Majthényi komáromi várparancsnok állítólagos leváltásáról.

Több oldalról egybehangzó kémjelentés szerint, báró Majthényit a rebellis párt leváltotta a komáromi várparancsnoki tisztéről. Egy másik változat szerint önként mondott le, és az ismert angol Guyonnal⁴ helyettesítették, aki korábban Simunich altábornagy ellen Nagyszombatnál és Nádasznál vezette a hadtestet.

H. I. L. 1848/49. 8/255.

⁴ Guyon Richárd ekkor még nem volt a komáromi várban. csak február 22-én indult el oda.

10.

DISLOKATIONS — AUSWEIS
des Cernirungs Corps vor der Festung Comorn.⁵

Com- man- dant	Briga- dier	Cantonierungs Stationen	Benennung der Truppen-Abtheilungen	Anzahl der Bataillons, Escad- rons Compagnien, Geschütze
Feld — Marschall — Lieutenant v. Ramberg	General Major Baron Lederer	O-Szőny	Khevenhüller Infanterie Kress Chev. Legers ½ 12 pf. Positions Battr.	6 Compagnien 1 Escadron 3 Geschütze
		Naszály	Khevenhüller Inf. (samt Stab) 6 pf. Fussbatterie N 9 ½ 12 pf. Batterie Munitions Reserve	4 Compagnien 6 Geschütze 3 Geschütze
		Meierhof Almas	Khevenhüller Infanterie Sappeur Fiquelmont Dragoner	1 Compagnie ½ Compagnie 1 Zug
		Zuckerfabrik Füsitő	Khevenhüller Infanterie	1 Compagnie
		Raab	Bianchi Infanterie	6 Compagnien
	Oberst Br. Simbschen	Mocsa	Hess Infanterie Fiquelmont Dragoner Cavallerie Batterie Nr 7 Sappeur	4 Compagnien 3 Escadronen 6 Geschütze ½ Compagnie
		Csoncsor Weingärten	Hess Infanterie	½ Compagnie
		Ács	Hess Infanterie Fiquelmont Dragoner	1 ½ Compagnie 3 Züge
		Meierhof Csem	Fiquelmont Dragoner	1 Zug
		Raab	Fiquelmont Dragoner	2 Escadrons

Divisions—Quartier des Herrn FML. v. Ramberg zu Mocsa
Brigade—Quartier des Herrn G. M. Br. Lederer Naszály
Brigade—Quartier des Herrn Obersten Br. Simbschen Mocsa

Mocza, am. 3. Jänner 1849.

H. I. L. 1848—49. 8/150.

⁵ A komáromi várat ostromló osztrák hadtest elhelyezési kimutatása.

11.

Mocsa, 1849. január 6.

Ramberg altábornagy jelenti a cs. k. hadseregfőparancsnokságnak, hogy Majthényi elutasította Komárom várának feladását. Már nem ő a parancsnok, hanem Mack és Kosztolányi. Guyon is a várban van.

Eppen most tér vissza a komáromi vár feladására újólág felszólított Majthényi parancsnokhoz küldött parlamentter, aki azonban, mint a főparancsnokság a mellékelt két iratból láthatja, nekem elutasító választ adott.

A legújabb hírek szerint a vár parancsnoksága nem egy kézben egyesül. Egy bizonyos Mak nevezetű, — aki korábban a tüzérségnél szolgált — rendelkezik a csapatokkal, Majthényi a tulajdonképpeni várral [Corps de la place] és hídfővel, végül egy bizonyos Kosztolányi Gyórból, a Nádorvonal valamennyi erődjével.

Az angol Guyon hasonlóképpen a várban van. A nevezett katonai parancsnokokat Kossuth sógora, Meszlényi, valamint Halassy alispán és a védelmi bizottmány más radikális tagjai terrorizálják, és ezek engedélye nélkül semmit sem tehetnek.

Élelmiszerekben, úgymint lisztben, zabban, szénában, fában, vágómarhában stb. nem szenved hiányt a védőrség, azonban szalmában már most jelentős hiány van.

Többek között 1900 ökrük és 4000 darab juhuk van a várban. Fegyverekben, ágyúknban, lőporban és lőszerben sincsen hiány.

Mindez általában 12 000 emberre elegendő, akik közül néhány sorgyalog zászlóalj, a többi honvéd. Lovasságuk mindössze két csikós huszárszázadból áll, aminek tulajdonképpeni okát abban látom, hogy a védősereg nem szándékozik kitörni.

A fegyelem kötelékei naponta lazulnak, és a csapatok között nagy elégedetlenség uralkodik, mivel különösen a fejadagok elosztása oly rendszertelenül történik, hogy sok katona néha napokon keresztül nem kap sem húst, sem kenyeret.

H. I. L. 1848/49. 8/365.

12.

1849. január 10.

Kémjelentés a komáromi vár élelmiszerkészletéről.

A helybeli Linhardt pékmestert a felkelő magyar főélelmezési bizottmány felszólította, mint egykori cs. k. ellátó pékmestert, hogy csatlakozzék ahhoz a bizottsághoz, melynek feladata a Komáromban felhalmozott élelmiszertartalékok megvizsgálása. Az élelmiszerek nagy részét nedves kazamatákban találta, mégpedig: 10 000 mérő romlott álla-

potban levő szalonnát, mely nem volt levegős helyen, hanem egymásra halmozva; több ezer mérő borsót, lencsét és babot kupacba hányva és részben már csírázásban; néhány ezer hordó füstölt húst, melyen már a penészedés nyomai látszanak; több ezer mérő burgonyát, amely nedves állapotban a földön fekszik felhalmozva, ezért már most kezd rothadni a fele; 4—5000 mérő sót; több ezer köteg hagymát és fokhagymát; sok ezer mérő dohányt; 250 000 mérő igen rossz zabzsákokban álló lisztet, melyből 60 000 mérő használhatatlan; 30—40 000 mérő igen szép kölest Moson megyéből, mely nedves helyiségekben tárolva, nemsokára romlani kezd; 10 000 mérő zabot és nagyon sok szénát, jól raktározva; 40 000 mérő darát, negyedrészből keverve búzával, és háromnegyed részben rozssal, amely ezért nemsokára megromlik; néhány ezer mérő cukrot és kávé; három uszályt, tele élelmiszerekkel; 3500 vödör bort, melynek azonban csak a fele van pincében, a másik fele szabadban van és megfagyott. Összesen 6—7 millió fejadag van felhalmozva.

H. I. L. 1848/49. 8/538.

13.

Győr, 1849. február 3.

Jelentés a mocsai hadtestparancsnokságnak arról, hogy a Duna a magas vízállás miatt elöntötte a komáromi vár raktárait, és az ott levő élelmiszerek tönkrementek.

Igyekszem a hadtestparancsnokságnak azt a fontos hírt tudomására hozni, hogy gróf Zichy királyi biztos szóbeli közlése szerint a Duna magas állása miatt a víz behatolt a komáromi vár kazamatáiba, és az ott felhalmozott élelmiszerekben: lisztben, gabonában, húsban stb. kárt okozott, és ezeket használhatatlanná tette. A rothadni kezdő hús annyira megfertőzi bűzével a vár levegőjét, hogy tífusz kitérésétől tartanak. Számolni lehet azzal, hogy a tönkrement élelmiszerkészletek részbeni pótlására a komáromi helyőrség kitérését kísérel meg, azzal a céllal, hogy a környékbeli falvakból rekviráljon.

H. I. L. 1848/49. 12/4.

14.

Győr, 1849. február 7.

A győri katonai állomásparancsnok (Apponyi ezredes) jelentése a pozsonyi hadkerületi parancsnokságnak (Kempen) a magyarok kitérés kísérletéről Győr irányába.

Az a hír terjedt el néhány nap óta, hogy a felkelők kitérését szándékoznak megkísérelni Komárom várából Győr felé. A Neustädter vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló ostromló sereg kémjétől semmi mást nem tudtam meg, mint, hogy Neustädter néhány nappal ezelőtt

Szerdahelyre érkezett, melyet újólaj el is hagyott, és most Pozsonyba vonult vissza. Ennek következtében erről az oldalról minden összekötés megszakadt. Kérem ezért a tekintetes hadkerületi parancsnokságot, hogy a Nagycsallóközben végrehajtott, és a jövőben végrehajtandó hadműveleteket közölje velem.

H. I. L. 1848/49. 12/447a.

15.

Mocsa, 1849. február 8.

Lederer vezérőrnagy jelentése a hadseregfőparancsnokságnak.

Tudomásunkra jutott, hogy a komáromi helyőrség holnapra, vagy holnaputánra Kossuth^{5/a} megérkezését várja, hogy egyesítve a köznépet a Nagycsallóközben levő felkelő katonasággal, a Komárom felé vonuló Simunich altábornagy ellen vezesse.

H. I. L. 1848/49. 12/455.

16.

Buda, főhadiszállás, 1849. február 10.

Simunich jelentése Windischgrätznek Komárom szorosabb körülzárásáról.

A komáromi helyőrség nemcsak a Neustädter-dandárt szorította vissza Nyárasdnál, és nemcsak élelmiszerral látta el magát a Csallóközből, hanem — különösen az utóbbi időben — további kitöréseket is hajtottak végre Karváig és Párkányig, sőt Érsekújvárig és Eperjesig.

Ezenkívül az a hír is tudomásomra jutott, hogy Komárom megyében sok helyen hozzáfogtak a népfelkelés megszervezéséhez. Ezt leginkább az ostromgyűrű szűkítésével lehet megakadályozni. Amíg azonban ez nem történik meg, addig kisebb mozgó alakulatok kiküldésével hiúsítható meg.

H. I. L. 1848/49. 13/109.

17.

Buda, főhadiszállás, 1849. február 17.

Kivonat Windischgrätz hadseregfőparancsnoknak Simunich altábornagyhoz intézett leveléből.

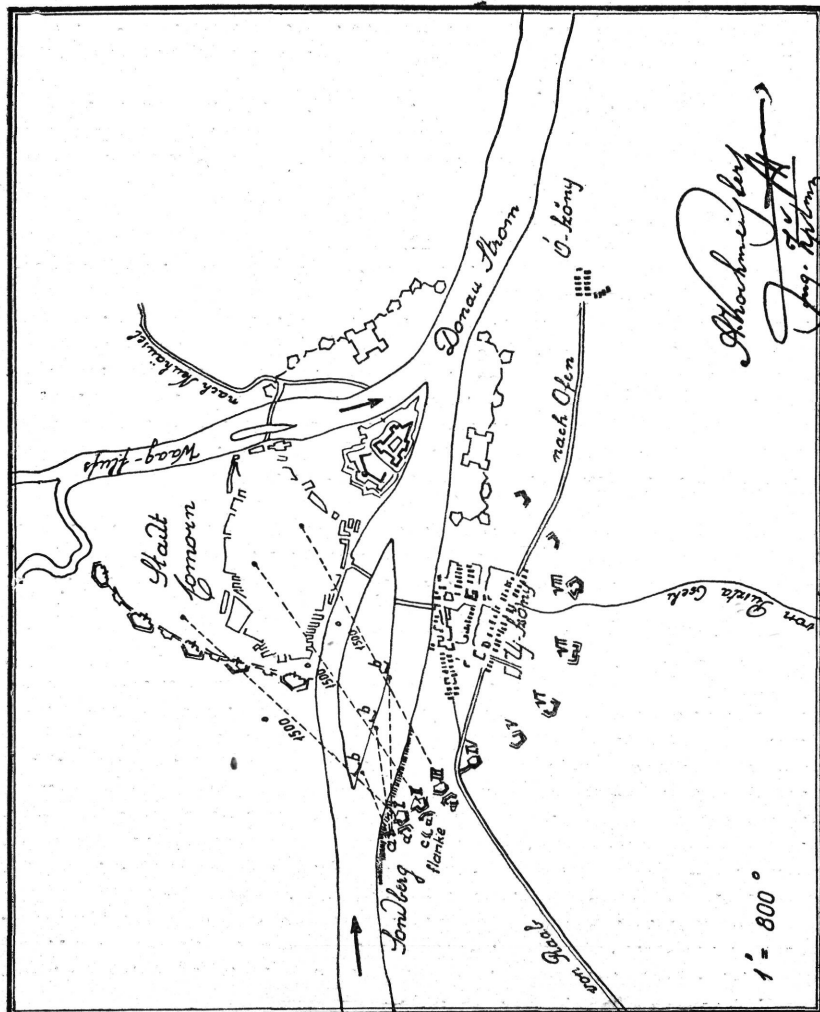
A magyar helyőrség feladta Eszék várát. Nugent tábornok különböző kedvezményeket adott nekik. Ezt a példát helyesnek véli Komárom várának feladásánál is, melyet vérveszteség nélkül szeretne elfoglalni.

H. I. L. 1848/49. 14/38.

^{5/a} Kossuth ekkor még Debrecenben volt.

18.

Kochmeister mérnökkari százados tervrajza Komárom lövetéséről.

H. I. L. 1848—49. 14/3996.

19.

Gyöngyös, főhadiszállás, 1849. február 26.

Windischgrätz hadseregfőparancsnok értesítése Simunich altábornagynak Komáromba.

Egy éppen most érkezett február 21-i császári kézirat szerint az eszéki vár helyőrségének adott engedményeket legfelsőbb akaratával összeegyeztethetetlennek tartja.

A február 17-i utasításomhoz hozzáfűzve, értesítem önt, hogy a komáromi helyőrséggel hasonló alapon megkezdett tárgyalásokat azonnal szakítsa meg. A tárgyalások folytatásához csak a feltétel nélküli megadás szolgálhat alapul.

H. I. L. 1848/49. 15/120.

20.

Welden tábornoszernagy március 30-ra kiadott általános támadási parancsa Komárom ellen.

Mivel bebizonyosodott, hogy a komáromi helyőrségben nincs elég alkalmas tüzér arra, hogy az erődök nagy kiterjedése miatt valamennyi ágyút ellássanak, ezért fontos, hogy sok oldalról való támadással az ellenséges tüzérséget megosszuk. Valószínűnek tartom, hogy a helyőrség értesült Görgey közeledéséről a vár felmentésére, valamint, hogy a csapatok megbízhatatlansága miatt nagyobb kitörést nem kísérhetnek meg, mivel ezáltal alkalom adódik a szökésre.

E feltevések miatt a következő tervet dolgoztam ki:

30-án este Szent Péter környékén Kurtakeszi felé a Veigl-dandár nagy tábortűzet gyújt, úgy, hogy ők láthatókká váljanak a várból. Napkeltekor Bátorkeszi irányából ágyútűzet nyitunk, és az egész Veigl-dandár megindul. Ha lehetséges a gróf Crenneville alezredes portyázó csapatának idevonása Érsekújvárról, akkor az Bakotán és Ógyallán keresztül Szittavára vonuljon, és a Veigl-dandárral, amely vele szemben áll fel, egy látszattámadást kezd. Ekkor Ószónyról néhány, az ellenség előtt látható csapat Almás felé megy, a tüzérségi tűz pedig Bátorról közeledik. Ebben az állásban meg kell várni, hogy mit csinál az ellenség a Vág-hídfőnél. Ha ott gyülekezik és kttöréshez készülődik, akkor a Veigl-dandár Kurtakeszire vonul vissza, mintha Almásnál át akarna kelni, anélkül, hogy emiatt túlságosan eltávolodnék. Crenneville alezredes portyázó csapata a Szittaván levonul. Ezután majd megmutatkozik, hogy az ellenség mennyiben téveszthető meg, akit ekkor minden oldalról megtámadva és elvágva, vissza kell vetni a várba.

Napfelkeltével a Sossay-dandár balszárnyával egy mozdulatot tesz a Vág jobbpartján a Vág-sziget és a Nádorvonal északi csúcsa felé. Itt tüzérségi tűznek kell lekötnie az ellenség figyelmét. Kitörésnél visszavonul, hogy az ellenséget maga után csalogassa.

Nemesórsról a Sossay-dandár egy másik oszlopa a Duna balpartján lefelé megy, és alkalmas helyen egy úteget próbál felállítani, ahon-

nan a Nádorvonal végét és a szigetet löni lehet. Eközben a Homokhegyen levő ütegek is lövik a szigetet és a Nádorvonalat.

Újszónyben már az éjszaka folyamán feláll egy zászlóalj; két zászlóalj tartalékként áll Újszónynél ütegeink fedezésére; egy negyedik zászlóalj rohamra készen Ószónyben tartózkodik; a lovasság pedig a 8. sz. sánc és az Ószóny közötti területet fedezi. Míg ez megtörténik, dél lesz. Minden üteg a Duna-hídfő ellen egyesíti a tüzét. 12 órakor megszűnik ez a tűz, majd Ószónyból az első rohamcsoport előnyomul. Ezeket rőzseköteghordók követik. Addig, míg a rohamcsapatok nincsenek kitéve az ellenséges puskatűznek, hanem csak a tüzéséginek, addig külön harcrendben vonulnak előre, az ostromlott pont előtt azonban gyorsan egyesülnek. Ettől a pillanattól kezdve tilos a tüzelés, és csupán a szuronyt szabad használni. Az elfoglalt sáncokban ne tartson sokáig a berendezkedés, mert erről az utánuk jövők gondoskodnak. Az ellenség első megingását kihasználva, szorosán kövessék azt, hogy ahol lehetséges, behatolhassanak a sáncokba. Ugyanekkor, azaz délben, a már korábban, az eddig a Duna jobbpartján a Homokhegy alatt alakult csapat nyomuljon a sziget felé.

A hajók elülső részét rakják meg rőzsekötegekkel, melyek mögül a legénység tüzelni tud. Röppentyű ütegeket is helyezzenek el a hajókon, amelyek a sziget legkeletibb részén kössenek ki.

Közelebbi részleteket nehéz meghatározni, mivel ezek a helyzettől és a csapatparancsnokok képességeitől függenek. Egyiknek sem szabad szem elől tévesztenie azt a főcél, hogy egy csőcselékből álló ellenséges sereggel szemben elért sikert a leggyorsabban arra kell felhasználni, hogy bevonuljunk a várba. Eközben fehér zászló kitűzésével, vagy parlamenterekkel nem szabad az előnyomulást meggátoltatni. Aki ellentáll, azt lelőjük, aki megadja magát, azt hátraküldjük.

H. I. L. 1848/49. 19/151a.

21.

Komárom előtti tábor, 1849. március 30.

Dossen alezredes jelentése Simunich altábornagynak Ácsra.

Ettingshausen alezredes jelenti, hogy Komáromból egy léggömböt engedtek fel, amely éppen a 4. sz. sánc felett szállt el, és a Duna folyásával ellentétes irányban nyugat felé repült.

Valószínűleg kiáltványokat vagy híreket visz Görgeynek. Ezt azzal a megjegyzéssel jelentem, hogy a léggömb leszállását seholsem vettük észre, és valószínűleg a Csallóközben eshetett le.

H. I. L. 1848/49. 19/292.

22.

Miskolc, 1849. április 1.

Szemere Bertalan levele Kossuthnak.

Barátom! Most jött egy futár, Komáromból, *Jablonczay* százados, hozzám kísérték. Ő hoz levelet Töröktől. Még nincs ott Guyon. Indult

f. h. 22-én. 17-ke óta bombázzák a várat, de kivált a várost, 30, 60, sőt már 120 fontossal. Eddig kevés kárt tett. De a vár segedelmet vár.
H. I. L. 1848/49. 19/476.

23.

Eger, 1849. április 1.

A honvédelmi bizottmány elnökétől, Görgey Tábornok úrnak Gyöngyöstre. (Részlet.)

Nagy aggodalommal értesülök, hogy sem Guyon, sem egyike is azon tiszteknek, kik 4—5 hét óta pénzzel küldettek Komáromba, nem tudtak oda bejutni. — Én ezt jó részt ügyetlenségnek nevezem, mert ha cernirozva⁶ van is Komárom egy vékony cordon által, mely egyes ember bemenetelét akadályozza, lehetetlen, hogy a várórség néha-néha kitöréseket ne tegyen, s ezek által időnként a cernirozó cordont egyes pontokon meg ne szakítsa: a küldötteknek tehát az volna a hivatása, hogy valamely városkában az ellenséges cordon vonalon kívül tartózkodjanak, a körülményeket szemmel tartásuk s várórségi Ausfall⁷ által előidézett kapunyitás momentumát rögtön felhasználják. — De ezek az urak nem így tesznek: hanem megkísérik az utat s nem succedálnak,⁸ nem az, hogy a legvégső biztos ponton tartózkodnának, hanem visszajönnek egyik Egerbe, másik Szabadkára, harmadik Isten tudja hova, s az messze távolban várják a sült galamb röptét.

E szerint Komárom aggaszt. Ha a Commando esélyességébe bízhatnék, nyugodt volnék, mert a városból tehetne egy két hónapra kölcsönt. De a mostani Commando fejtelenségétől félek.

Mit kell tehát tenni?

Két alternatíva⁹ van. Vagy kiszámíthatja Ön, mennyi erő kell ahhoz — miszerint a főczél mellett „vereint bleiben und schlagen”¹⁰ ütközet után egy hadtest detachiroztassék¹¹ Komárom ostroma felmentésére — vagy nem számíthatja.

Első esetben — a pénzt vivőknek a hadsereg mellett kellene maradni addig, míg a detachirozás megtörténhetik. Ha ez meg lesz — feltehetni vélem, hogy az ellenség hírének kapván haderőink közelítésének, nem fog hosszú vonalon elszórva maradni a vár körül, hanem erejét össze húzza ellenünkbe: valamely pontot a körben üresen hagy. — Ekkor a küldöttek csapjanak egy varga betűt, kerüljék meg felülről az ellenséget, s vigyék be a pénzt.

Második esetben nincs más mód, mint az, hogy mennyenek ameddig mehetnek, a végponton várakozzanak, s ha a várórség kitör, használják fel az alkalmat.

⁶ Körülzárva, bekerítve.

⁷ Kitörés.

⁸ Sikertülvén.

⁹ Változat.

¹⁰ Egyesülve maradni és győzni.

¹¹ Különítményeztessék.

Mellyiket kell a kettő közül tenniök, ez stratégiai kombinációktól függ. En hát nem tudok mást tenni, mint az itt lebzselő küldötteket Tábornok Úrhoz a végett küldeni, hogy 10—12 nap alatti hadi operációinak probabilitásait¹² számba véve, őket vagy az első, vagy a második módnak követésére utasítsa.

Van még az ellenségről is annyi újabb bizonyos tudomásom, hogy azon 8000 ember, melyet Benyiczki Losonc felé csalt, nem ment be egész Losoncra, hanem miután Törincsig nyomult, onnan pénteken reggel tért vissza, de Gyarmatnak — Vác felé ment e vissza, vagy Gyarmatnak I. Ság felé, hogy Komáromnak tartson? azt nem tudom, — hanem, hogy pénteken vissza tért, az bizonyos.

H. I. L. 1848/49. 19/474. Kossuth Lajos Összes Munkái, XIV. kötet, 778—780. o. Kiadta a Magyar Történelmi Társulat, Akadémia-kiadó, 1953.

24.

Bécs, 1849. április 18.

Augustin altábornagy jelentése Welden tábornagynak a Komárom ellen felhasznált lőszerrel.

Alulírott tegnap este kapta Ácsról Zitta tábornok első jelentését f. h. 16-ról. Sajnálkozását fejezi ki, hogy oly sok löport és drága lőszer eddig nagyrészt eredmény nélkül használtak fel. Ez a felhasználás 14 460 bombából, 4782 gránátból, 12 509 tömör, nehéz golyóból és 1587 mázsa lőporból áll.

H. I. L. 1848/49. 22/378.

25.

Az I. (Klapka) hadtestparancsnokság jelentése az 1849. április 26-i komáromi csatáról.

A hadsereg főparancsnokság által a komáromi vár előtt levő ellenséges ostromállások [Belagerungs-Arbeiten] ellen elrendelt támadásnál a hadtest részéről a Dipolt- és a Zákó-dandárok működtek együtt, és ezek a sáncok megrohamozásánál igen tevékenyek voltak.

Hajnalhasadáskor, mikor a csata nagyobb méretet kezdett ölteni, hadtestem többi dandárja is kivonult a harcvonalba. A Kazinczy-hadosztályt a jobbszárny támogatására és a megrohamozott sáncok megtartására rendeltem, miközben a többi dandár a balszárnyt alakítva harcrendbe állt.

Az a terep, amelyiken ez a szárny működött, különösen a lovasság számára volt alkalmas, ahová ez Nagy Sándor tábornok parancsnoksága alatt előnyomulva, a balszárny legszélét és a balszárny fedezetét képezte.

A dandárom gyors előnyomulása miatt az ellenség kezdetben a balszárnya felé, az Igmándi útra vonult vissza, miközben a lovasságom

¹² Lehetőségeit.

a jobbszárnyát fenyegette, és én így a balszárnyammal elértem az újszónyi magaslatokat. A lovasság eközben hevesen támadta az ellenség szárnyát.

Ekkor az ellenség, hogy megvédje magát a körülzárástól, több úteget irányított balszárnyam ellen, és nagy tömegben vetett ide lovasságot. Kevésszámú lovasságunk nem állta ki a rohamot, és visszavetettek az ellenség üldözése közben. A támadás gerincét képező gyalogságom imponáló magatartása erélyesen visszaverte a támadást. Félelmet nem ismerő tüzérésem gyorsan újból állást foglalt, és lőtte az ellenséget. Ezáltal megakadályozta további előnyomulását, és miután lovasságunk nemsokára rendeződött, a harcrend ismét helyreállt, és megtartottam állásaimat.

Dicsérőleg kell megemlékeznem a 26. zászlóaljról, mely a roham kezdetekor a zömöt alkotta, és zárt formában nyomult előre; továbbá a 47. zászlóaljról, mely szorosan felzárkózva lehetővé tette, hogy a 12 fontos félüteg, melynek alig volt ideje a felállásra, megfelelő helyre visszavonulhasson.

Ezután a csata gyorsan befejeződött, és az ellenség a régi állásaiba vonult vissza. Délután 2 óra tájban az ágyútűz is elnémult.

Veszteségem ezen a napon 23 halott, 37 sebesült, köztük egy huszárhadnagy az 1-ső huszárezredből, 21 eltűnt és 32 ló.

Ami a sáncok bevételét illeti, arról a vállalkozást végrehajtó Knézics alezredes fog részletes jelentést küldeni, mivel én később érkeztem a többi dandárral a csataterre.

H. I. L. 1848/49. 24/255.

26.

London, 1850. február 6.

Klapka tábornok levele Haynau tábornoszernagynak a komáromi vár feladási feltételeinek megszegéséről.

A napról-napra erősebbé váló panaszok, melyeket a komáromi kapituláció megszegése idézett elő, szükségessé tették, hogy írjak önnek, mivel ön a császár helyetteseként szóban és írásban ígéretet tett a megadási feltételek betartására.

Ön, és valamennyi osztrák tábornok, akik Komárom előtt állottak, pontosan tudják, milyen ok kényszerítette Komárom várának győzelemhez szokott védőrségét arra, hogy kapituláljon. Az osztrák követek állandóan biztosítottak bennünket arról, hogy a császár közvetlenül a vár feladása után jóságos szívvel kegyelmet fog gyakorolni honfitársainkkal és minden bebörtönzött fegyvertársunkkal szemben, akik a győztes nagylelkűségére számítva, bizalommal és feltétel nélkül megadták magukat.

Erre való bizonyítékként felhozták, hogy a császár első hadsegédjét, Grün¹³ gróftól külön Aradra küldte, a már kimondott halálos ítélet fel-

¹³ Helyesen: Grüne.

függesztésére. Komárom védőrsége azt hitte, hogy a vár feladásával nemcsak az ország békéjét állítják helyre, hanem ennek következtében a kivételes állapot is megszűnik, és megnyílnak a börtönök ajtói. Senki sem gondolta akkor, hogy a vár feladását azért sürgeti a császár, hogy a már elhatározott halálos ítéletet büntetlenül és jogtalanul hajthassa végre a hazafiakon.

Ezekről a cselekedetekről hallgatok, a közvélemény elég hangosan beszél róluk, és a történelem fogja eldönteni, hogy az aradi és a pesti ítéletek mennyiben szolgálták a császár és az osztrák monarchia érdekét. Azonban fel kell emelnem szavamat azok nevében, akik az ön szavában és aláírásában hittek és most becsapták őket. Kötelességemnek tartom, hogy utaljak a megszegett kapituláció kezében levő eredeti okmányára és a feltételek szigorú betartására, melyeket a következő pontokban gyalázatosan megsértettek.

A komáromi helyőrség közül azok, akik a kapott amnesztia alapján el akarták hagyni a hazájukat, senki sem kapott szabályos, hanem csak kényszer útlevelet; az Amerikába való kivándorláshoz csupán a porosz követség vízumát, azzal a kifejezett záradékkal ellátva, hogy az eltávozók sohasem térhetnek vissza. Az útleveleket a vár feladása után nyolc nap múlva osztották ki, amikor reklamáció már lehetetlen volt, habár korábban, mielőtt Komáromot feladták, a külföldre jelentkezőktől minden ellenetés nélkül csupán útjuk célját kérdezték a szükséges útlevél kiállításához, amelyről az osztrák részről megbízott gróf Nobili altábornagy hivatalos feljegyzéseket készített.

Csapot és Borost, valamint Ruttkayt és másokat a kapituláció után fogságba vetették; Bangyart,¹⁴ Havasit, — bár külföldre kaptak útlevelet, — a Pester Zeitung folyó év január 3-i számában felségárulással vádolták, és amennyiben bujdosnak, felszólítják őket, hogy 90 napon belül jelentkezzenek a hadbírósnál. Mindezek az urak a kapituláció szavai szerint feltétlen amnesztiát kaptak.

Sokkal általánosabb azonban az a panasz, és minden kétséget kizárnak az újságok egybehangzó jelentései, hogy a kapituláció 1. cikkelyének szavai ellenére, — amely szerint a helyőrség kivétel nélkül szabad és hazamehet, — jelenleg valamennyi honvédet, huszárt és a védőrséghez tartozó más legénységet besoroztak, hogy osztrák ezredekhez vezényeljék őket.

Excellenciád bizonyára emlékszik rá, hogy ez a pont a kapituláció fő nehézségét képezte. Ön a honvédség feltétlen elbocsátására ezzel a német kifejezéssel válaszolt: A helyőrség szabad elvonulásán magától értődik legalább a sor- és a huszárezredek besorozása [Einrotirung], mi azonban ezt nem hagyhattuk jóvá. Ezt sem ön, sem a helyőrség nem ideiglenes, hanem végleges megállapodásnak tekintette. Ezt bizo-

¹⁴ Helyesen: Bangya.

nyítja az ön — és jelenleg Colloredo herceg, Burits, Barco és más tábornokok által a korábbi Würtemberg ezred huszáraihoz intézett — felszólítása azok elvonulása előtt, mely csalogató ígéretek mellett történt annak érdekében, hogy újból belépjenek az osztrák hadseregbe. Ezeknek az uraknak a bosszúságára egy ember sem mutatott erre hajlandóságot.

A kapitulációnak ilyen világos értelmezésénél, amint fent előadtuk, a személy- és vagyónbiztonságért jótálló menlevelek a katonai záradék őszinteségével összegyeztethetetlen törvényszegés eszközévé váltak, és azokat, akiknek szabad elvonulását személyi és vagyónbiztonsága mellett garantálták, később erőszakos besorozással büntették, és szőszegőknek minősítették őket.

Alig hiszem, hogy ezek az ön által a császár nevében írásbelileg vállalt kötelezettségeknek ily kiáltó megsértései az ön tudtával és beleegyezésével történtek. Nem tételezhetem fel, hogy egy katona, akinek bármilyen is a politikai véleménye, rangját és nevét a kapituláció megszegésével ily szégyenletes módon bélyegezze meg. Sokkal inkább azt hiszem, hogy a katonai becsületet csak oly szolgalelkű teremtmények árulják el, akik nem sejtik, hogy egy ilyen tett milyen beláthatatlan erkölcsi következményeket vonhat maga után.

Ezért felszólítom Excellenciádat, hogy adott szavának és aláírásának betartásáról hűségesen gondoskodjék, és az egykor parancsnokságom alatt álló komáromi vár feladási feltételeit tartsa szentnek. A már elkövetett sérelmeket haladéktalanul tegye jóvá, a helyőrséghez tartozó útleveleket pedig vizsgálja felül, hogy ezeket megfelelő formában állítsák ki. Abban az esetben, ha ön ezeket a követeléseimet nem hallgatja meg, akkor a még rendelkezésemre álló fegyverekkel legalább azok számára biztosítom a jelen- és az utókor megbecsülését, akik a kapitulációt magyar részről írták alá.

H. I. L. 1848/49. 12/299b.

Böhm Jakob—Palotai István

РЕЗЮМЕ

ВОЕННЫЙ СОВЕТ 2 ЯНВАРЯ 1849 ГОДА И ЭВАКУАЦИЯ СТОЛИЦЫ

Барта Иштван

В середине декабря 1848 г. развернулось решающее наступление главных сил австрийской реакции против революционной Венгрии. Главнокомандующий венгерской армией Гергеи, вместо битвы с противником, отвел войска с западной границы и сосредоточил их под столицей. Кошут напрасно требовал изо дня в день наступления на продвигавшегося вперед противника, решающего сражения не произошло, и в последний день года Венгерское правительство было вынуждено покинуть столицу и вместе с Государственным Собранием переселиться в город Дебрецен. Эвакуацию столицы Кошут поручил одному из видных деятелей освободительной борьбы, пламенному патриоту Ласло Чани, занимавшему в то время свыше полугода пост комиссара главной венгерской армии. Чани на первых порах верил в генерала Гергеи, отличившегося в октябре революционными подвигами, пользовавшегося доверием Кошута и всего народа и в начале ноября ставшего верховным командующим венгерской армией. Но быстрое отступление подорвало доверие к нему как со стороны Кошута, так и Чани.

В первой части статьи говорится об усилиях Кошута и Чани заставить генерала Гергеи изменить свое решение. Чани не одобрял быстрый отбезд правительства из столицы, своей панической поспешностью способствовавший подрыву доверия со стороны армии и населения и давший генералу Гергеи возможность в дальнейшем также не исполнять приказы Кошута, не сразиться с противником вблизи от венгерской столицы.

Определить дальнейшую стратегию войны был призван состоявшийся 2 января в Будапеште военный совет, на котором участвовали военные руководители — Гергеи, Феттер, Клапка, Перцель, и представлявший политическую власть Чани.

Статья, на основании до сих пор почти неизвестных источников, освещает подробности этого первостепенно важного совета. Оказывается, что Гергеи навязал участникам совета свое мнение — сражение под столицей ставит под угрозу существование всей армии — и что Перцель и Чани решительно выступили против сдачи столицы без боя. Гергеи выдвинул свой план, по которому он, продвигаясь с основными силами армии по левому берегу Дуная сначала на север, затем на запад, освободив Комарно и угрожая подбездным путям противника и самой Вене, заставит австрийские войска отступить. Автором этого плана до сего времени считался Клапка. Чани протестовал против этого замысла: он понял, что этой авантюрой Гергеи преследовал единственную цель — ускользнуть из-под контроля правительства. Но когда военный совет все-же утвердил план, Чани в знак протеста сразу отказался от поста комиссара.

Вскоре после военного совета воинские части переправились через Дунай и оставили столицу. Гергеи двинулся к северу, а защищавшая новую столицу, Дебрецен, армия во главе с Перцелем заняла позицию по линии реки Тиссы.

Чани, на протяжении многих дней лихорадочно работавший над эвакуацией столицы, покинул ее с последними частями. Приехав 9 января в Дебрецен, он первым делом обратился к Кошуту с письмом, в котором критиковал правительство за преждевременную эвакуацию столицы и предложил ему строгим приказом заставить Гергеи вернуться обратно и сосредоточить все имеющиеся в распоряжении силы для решающего контрудара, но командование объединенной армией поручить не Гергеи. Опыт Чани, его полезные советы являлись в эти дни большой помощью для Кошута, готовившего план успешной самозащиты и условия победоносного контрнаступления.

ОСВОБОЖДЕНИЕ ВЕНГРИИ В ЗЕРКАЛЕ ЛЕТУЧЕК СОВЕТСКОЙ АРМИИ

Лейтенант *Лайош Арокаи*

В период Великой Отечественной войны политические органы Советской Армии одной из своих важнейших задач считали разбяснение солдатам неприятельских армий характера, истинных целей войны. Для этого использовались различные средства агитационной работы: радио, высокомогущие рупоры и летучки — самое удобное средство в военных условиях. Главная цель политико-просветительной работы Советской Армии состояла в том, чтобы помочь создать среди венгерских солдат и всего венгерского народа условия международной освободительной борьбы.

В этой агитационной деятельности в зависимости от политического и военного положения Венгрии отмечается два основных периода. Первый продолжался от начала войны до оккупации Венгрии немцами, т. е. до марта 1944 года, второй завершился полным освобождением нашей Родины.

В первом периоде основная цель агитационной деятельности Советской Армии была направлена на вывод Венгрии из войны путем убеждения и привлечения на свою сторону венгерских солдатских масс, участвовавших в военных действиях на территории Советского Союза. Советские летучки освещали характер войны, цели немецких фашистов и их венгерских приспешников, предупреждали о том, что союз с Гитлером является национальным самоубийством. Что было делать в этот период войны венгерскому солдату, чтобы спасти страну от катастрофы? Советская Армия указывала две возможности: возвращение на Родину или плен. Два лозунга — „Ступайте домой!“ и „Сдавайтесь!“ — постоянно повторялись в летучках на венгерском языке. Требование вернуться домой в этот период означало — добиться от правительства вывода венгерской армии из Советского Союза, но вследствие слабости демократических сил эта цель оказалась неосуществимой. Самым простым выходом из положения для находившихся на фронте венгерских солдат был плен. Советские летучки убеждали их сдаваться как в собственных интересах, как и в интересах своей Родины. Деятельность венгров, перешедших на сторону Советской Армии и участвовавших в борьбе с фашистами тесно связана с великим делом освобождения нашей страны.

После открытой оккупации Венгрии немцами национальная освободительная борьба уже не ограничивалась требованием сепаратного мира, а превращалась в вооруженное восстание. Начался новый период и в агитационной работе Советской Армии. Эта деятельность была направлена не только на вывод Венгрии из войны, а и способствовала подготовке национальных сил к вооруженной борьбе против фашизма. Летучки Советской Армии призывали патриотически настроенных венгерских офицеров и солдат идти домой на борьбу с немцами, организовывать парти-

занские отряды, примыкать к назревавшему движению сопротивления или сдаваться Советской Армии. Эти призывы не были напрасными. Лучшие венгерские солдаты выбирали плен, причем в то время началось массовое дезертирство и многие венгерские солдаты примкнули к различным партизанским группам.

В августе 1944 года обстановка изменилась. После капитуляции Румынии и Болгарии представились исключительно удобные условия для ввода венгерской армии в вооруженную борьбу против немцев. Открылась возможность, воспользовавшись быстрым продвижением Советской Армии и слабостью находившихся в стране немецких сил, повести всю армию на борьбу с гитлеровцами. К этому сплоченному выступлению и призывали советские летучки руководителей венгерской армии.

Тем временем развернулся девятый удар. Советская Армия в своих обращениях к венгерскому народу разъясняла, что она вступает на венгерскую землю не с захватническими целями, а борется за освобождение венгерского народа. Обращалась с воззваниями к командованию фронта, к населению освобожденных территорий и жителям, находившимся еще под гнетом фашистов. В результате этих обращений в стране быстро развернулась мирная работа, значительная часть населения осталась на месте и удалось сохранить много ценностей для новой Венгрии.

После 15 октября 1944 года стало ясным, что венгерская армия не повернет против клики Салаша и немцев. Лозунги агитации опять изменились. Их целью было способствовать развалу венгерской армии. „Прекращайте сопротивление русским! Открывайте фронт!“ — говорили летучки. Летучки Советского Союза ознакомляли венгерских солдат с событиями на освобожденных территориях. Сообщали об образовании Временного Правительства, переговорах о перемирии, проведении земельной реформы. Призывали венгерских солдат положить конец напрасному кровополитию. До конца войны лозунги уже не изменялись.

Агитационная деятельность Советской Армии способствовала укреплению венгерских демократических сил, развертыванию антифашистской вооруженной борьбы. Многотысячные солдатские массы, сложившие оружие под влиянием этих воззваний, способствовали прекращению войны, а те, кто в результате политико-воспитательной работы взялись за оружие против фашизма, внесли свой вклад в дело создания новой Венгрии.

TARTALOM

TANULMÁNYOK

RÁKOSI MÁTYÁS	Megnyitó beszéd V. I. Lenin 85. születésnapján rendezett ünnepi ülésen — — —	5
HEGEDŰS ANDRÁS	V. I. Lenin születésének 85. évfordulója — —	7
KORNIS PÁL alezredes	A Nagy Honvédő Háborúban aratott győzelem 10. évfordulójára — — — — —	17
JAN DURDIK	A 15. század elejének haditechnikai problémáihoz — — — — —	39
BARTA ISTVÁN a történettudomány kandidátusa	Az 1849. január 2-i haditanács és a főváros kiürítése — — — — —	66
ÁROKAY LAJOS hadnagy	Felszabadulásunk a Szovjet Hadsereg röpcéduláinak tükrében — — — — —	101

KÖNYVSZEMLE ÉS KRITIKA

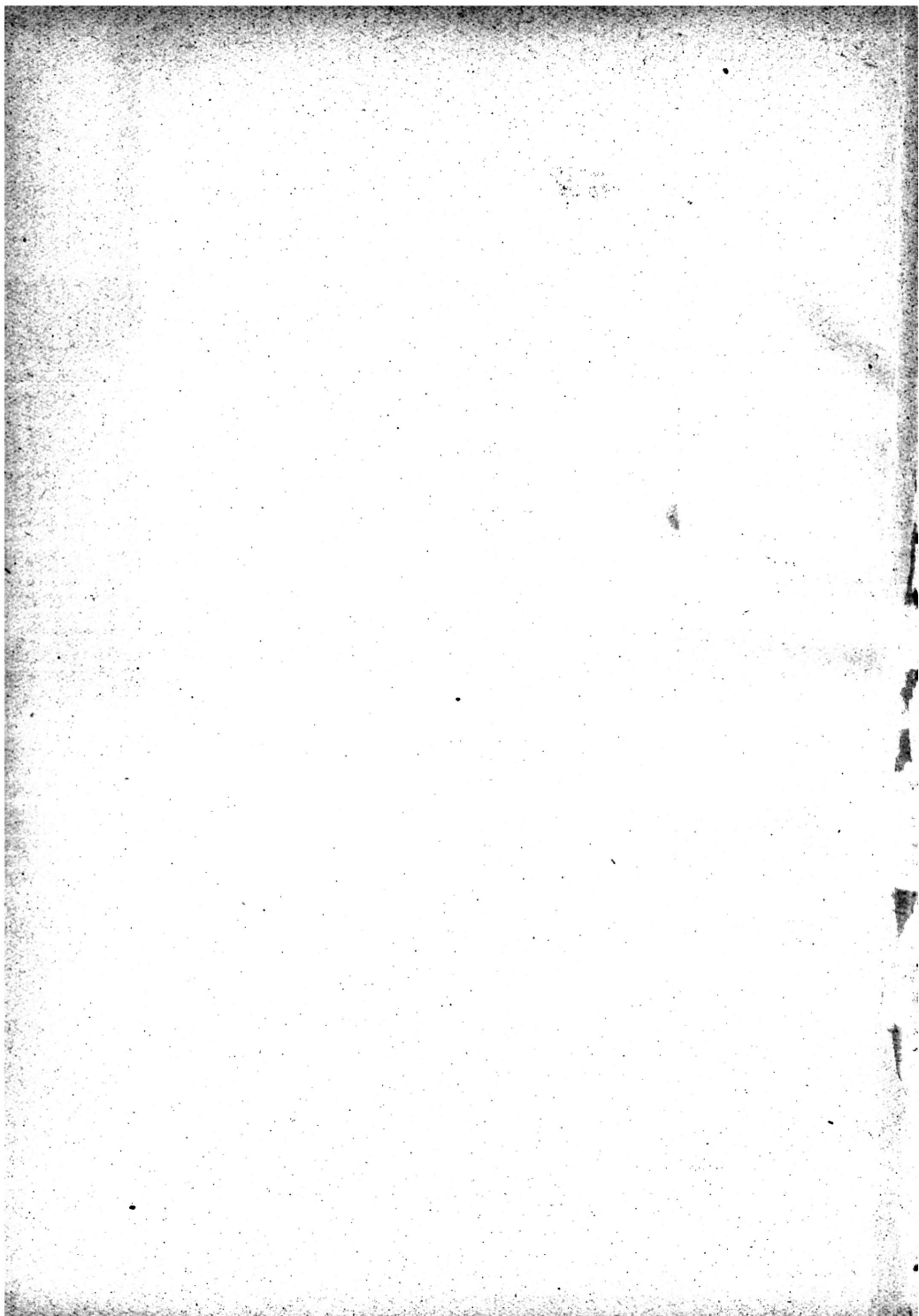
K. J. VOROSILOV	Cikkek és beszédek (ism. Solt Lajos ezds.) — —	127
BENDA KÁLMÁN	A Bocskai szabadságharc (ism. Nagy László) —	138
	Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. 4. köt. 1929. októberétől 1939. szeptemberéig (ism. K. J.) — — — — —	145

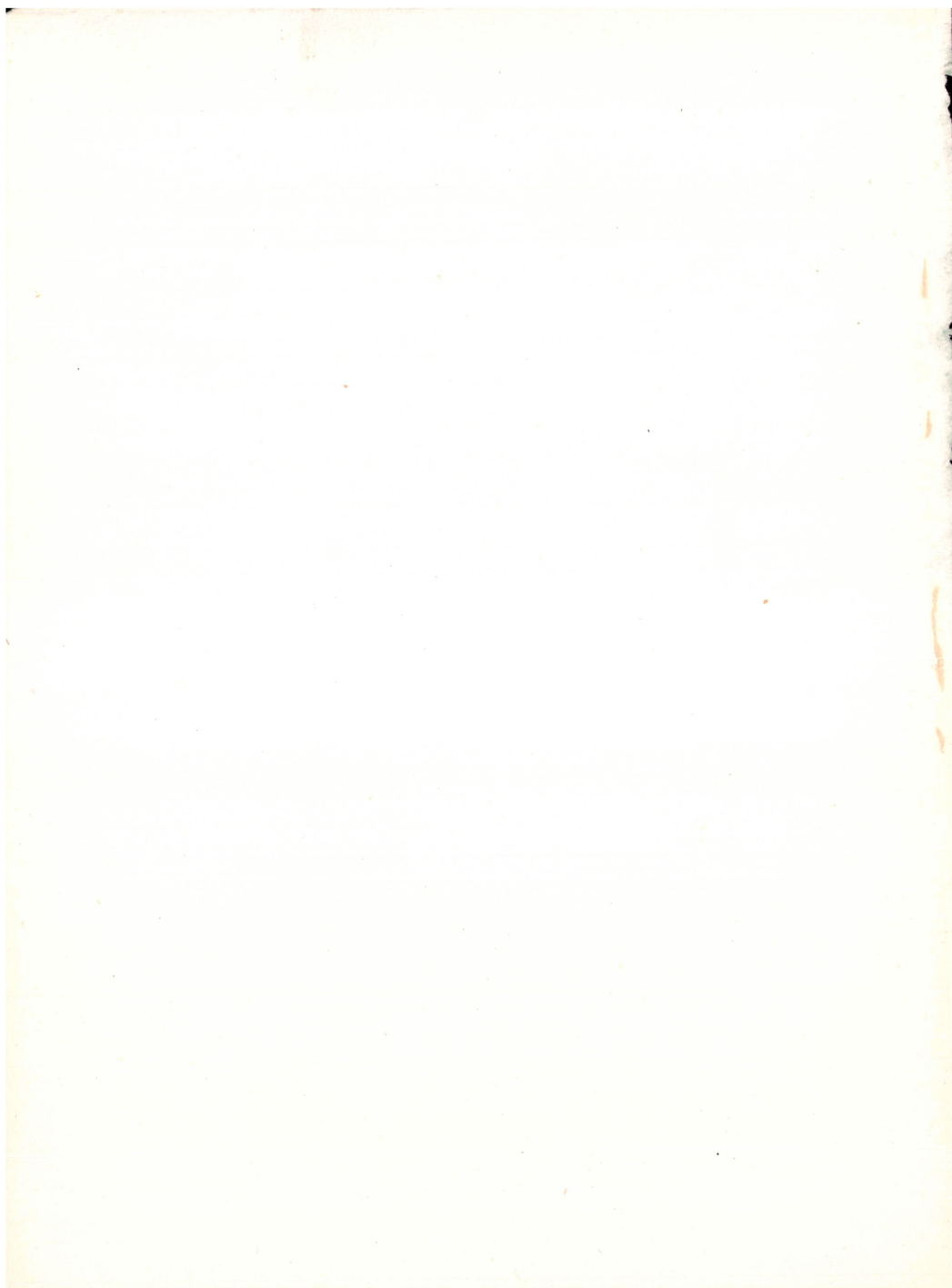
HADTÖRTÉNELMI OKMÁNYTÁR

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТИ

РАКОШИ МАТИАШ	Вступительная речь на торжественном собрании 85 лет со дня рождения В. И. Ленина — — — — —	5
ХЕГЕДЮШ АНДРАШ	85 лет со дня рождения В. И. Ленина — — — — —	7
Подполковник КОРНИШ ПАЛ	На 10-летнюю годовщину победы Великой Отечественной войны — — — — —	71
ЯН ДУРДИК	К военно-техническим проблемам начале 15 века	39
БАРТА ИШТВАН	Военный Совет 2 января 1849 года и эвакуация столицы — — — — —	66
Лейтенант АРОКАЙ ЛАЙОШ	Освобождение Венгрии в зеркале летучек Советской Армии — — — — —	101
	КРИТИКА И РЕЦЕНЗИЯ — — — — —	127
	ВОЕННО-ИСТОРИЧЕСКИЙ АРХИВ — — — — —	155
	РЕЗЮМЕ — — — — —	203

Ára: 8.— Ft

11340/2